

ЛИСТ ЗА СВЕШТЕНИКЕ, РОДИТЕЉЕ И ВАСПИТАТЕЉЕ.

У Београду 31 Октобра 1875.

<p>Година</p>	<p>Илази један пут у месецу у свеци.</p> <p>Претплата се шаље уредништву. Уредништво је у богословији</p>	<p>За све српске крајеве стаје на год. 60 гр. или 6 еор. на по год. 30 гр. или 3 еор. на три мес. 15 гр. или 1 еор. и 50 нов.</p>	<p>Друга.</p>
---------------	---	---	---------------

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Госпођици Наталији обручници Његове Светлости Господара и Књаза Милана Обреновића IV, приликом њеног доласка у Србију (27 Септ.) говорена од стране његовог високопр. Г. Митрополита Михаила.

Племенита Госпођице!

С' благословом и молитвама предусрета Те св. православна црква као верно своје чедо, поздравља Те Србија и народ српски у домовини својој као будућу сапутницу свога милог Господара.

Пођи дакле побожна кћери мирно и задовољно из овог дома божијег у народ српски, који Ти одсада постаје свој.

Нека Те свагда прати благослов и милост Господа Бога, те да донесеш радост, срећу, славу дому Обреновића и Србији, која дај боже да у срећи својој кличе — књазу Милану и књагињи Наталији многа љета! Амин.

ПОЗДРАВНА РЕЧ

На венчању његове светлости Господара и Књаза Српског Милана Обреновића IV с невестом Наталијом (5 Окто.) говорена његовим високом, Г. Митрополитом Михаилом.

Благовјерни Књаже и Књагињо!

У овом врло важном тренутку, када се благосиља, утврђује и освећује Ваша свеза, Ваш перазлучан живот, обузимљу

Ваше срце особита осећања; па дозволте да обратимо Вашу пажњу и на оне мисли, које указује св. црква.

Брак је установио сам Бог, а Господ Исус Христос предао га је св. цркви, као тајну новог завета. Потоме и ступајте у брак с тврдом вером у Бога и неколебљивом жељом да живите брачно по вољи божијој, да се красите, да светлите Ви и Ваша кућа врлинама побожности и добротинства!

Бог је установио брак за срећу човечанства; па за то с пуном надеждом на Бога и уверењем да ће те у заједници наћи утјеху, радост, срећу, одавде из овог дома божијег ступајте у брачно живљење.

Но поред ових општих осећања и мисли, сећајте се да Ви имате и особит позив. Ваш је положај узвишенији и шири, од Вас очекује много више домовина, на Вас ће се угледати цео народ. Промисао божији Вас саједињава за благо отацтва и народа. Па зато са Вашег престола, из Вашег дома, нека се једнако лије благослов, милост, добротинство, побожност и руководни углед за сваку врлину, за свако добро.

Блистај дакле Невесто, као звезда даница у двору Господара нашег тако, да зраци Твоје доброте и Твојих врлина красе дом Обреновића и умножавају славу Његову, да зраци ови светле Србији и њеном народу, који Вам жели многа срећна и славна љета! — Амин.

Беседа на Малу Госпођу.¹⁾

Веома дуго време протече од онога кобнога дана, када праотац рода човечанског — Адам, услед престопа божије заповести, лишен беше милости божије и изгнан из места блажене насладе своје — из раја, — до овога радоснога дана, када над човечанским радом засија нови зрак милости божије, која се огледа у рођењу најсветије међу светима —

¹⁾ Говорио у цркви Ружици М. С. профес. богосл.

пречисте дјеве марије, која се роди на данашњи дан од праведних и богоугодних родитеља Аћима и Ане. —

Данашњи дан, у који православна хришћанска црква слави успомену рођења најсветије и најблаженије међу женама, има врло велики значај за цео човеков род, јер се са овим даном започиње испуњење онога обећања, што га преблаг Творац даде првом човеку у само то време, кад га због непослушности лиши милости своје и осуди на тежак живот и дуготрајно кајање. —

Св. писмо прича нам, драги слушаоци, да је милостиви Творац света, после осуде, коју је изрекао праотцу нашем, због учињеног престопа његова, дао му обећање, да ће се, по вољи његовој, у доцнијем времену појавити међу људима жена; од које ће се родити спаситељ човеку, који ће сатрти сатанинску силу, што наведе човека на непослушност према Творцу и тиме га лиши онога блаженога стања, у које га поставио беше Творац његов. —

— Дугачак период времена требаше да протече од дана пада човекова до дана испуњења божијега обећање, или до ослобођења рода људског од заслужене каштиге, јер се велики преступи само дуготрајним кајањем и могу да загладе. Истина, човек сам по себи, без помоћи с неба, не би кадар био да се ослободи тешкога греха, што га сам на себе на-товари; али премилостиви Творац неба, не желећи, по својој безграничној благодати, човеку смрти, него спасења — није га оставио без своје помоћи; јер ево, по вољи његовој, на данашњи дан се појави на свет обећана од њега жена, којој намењено беше да роди избавитеља човечанском роду, који ће својом драгоценом крвљу да спере онај тежак грех, што га навуче на себе човек у рају, и својом смрћу да скине ону тешку осуду, на коју осуђен беше човек за свој велики преступ. —

Велика је радост обузела срца побожних супруга Аћима и Ане, кад им, удаљенима једно од другога, анђео божији

изненада објави, да ће они добити кћер, којој ће се цео свет зарадовати; али је у још већој радости пливало срце тадашњег рода човечанског, јер наступило беше време да га у закриље своје опет узме велика милост Божија.

Ето, дакле, др. бр. какога догађаја усномену слави православна хришћанска црква на данашњи дан. Ето ради чега смо се и ми сабрали данас у овај св. храм да прославимо свемогућег Творца за његова чудна дела и да му од срца и душе благодаримо на великој милости његовој.

И, заиста, ко хришћански мисли и осећа, не може а да из дубљине душе своје неода Богу онаку благодарност, каква му, као највишем добротвору нашем, и приличи. —

Но радост наша, др. сл. коју осећамо при помислу о великој милости Божијој, што је указа роду људском на данашњи дан, у толико је већа за нас, што смо се сабрали да прославимо Творца и да му жртву благодарности принесемо овде на овом месту и у овом св. храму. — Сваки од нас зна из историје, а налази се још и сад живих сведока у народу нашем, који знају како је страшило било за Србина ово место до пре кратког времена! Можда нема ни једнога педља земље у овој тврдињи, који није заливен крвљу наших предака, а ко ће избројати главе оних неумрлих бораца за слободу нашу, којима непријатељ дуго — дуго кићаше стене овога пређе-разбојничког гњезда! —

— Кад овако у слободи на мученичком праху наших предака узносимо хвалу господу, зар можемо да се не сетимо оних тешких времена, када тиранско срце азијатског звера нахођаше насладу, слушајући јаук на кољу издишућег Србина?

Да, велику сличност налазимо између оне осуде, која тишташе цео род људски скоро од самог створења човекова па до чуднога рођења пресвете богоматере, и овога тужнога ропства, што га сносаше српски народ неколико векова. — Тамо видимо да је осуда човекова праведна била, јер је

он навуче на себе преступљењем заповести највишега — Творца; али зар ћемо прећутати а да се не упитамо: шта беше узрок овом србиновом ропству, у коме се наш народ до пре кратког времена нахођаше и кога тешки јарам многа браћа наша и данас још трпе?

— Ако озбиљно и пажљиво загледамо у историју наше прошлости, моћи ћемо се уверити, да узрок нашега дуго-трајнога ропства, које и данас још многу браћу нашу тишти, лежи у нама самима, у *неслози* нашој. Први пад славе српске мора се приписати неслози, која прати народ српски све до данас. — Грамзење за влашћу и сујетном славом, грамзење са привременим и привидним богатством, беше црта, којом се одликоваху многи знатни људи у нашем народу, — па заслепљени оваком сујетом, из личних тежња они излагаху своју једнокривну браћу највећим мукама, што их очекиваху код зверског непријатеља. —

Нема ваљда Србина, који неће признати, да је ово неоспорна истина. — Па кад знамо, кад смо уверени, да нас је неслога до пропасти довела, да нам је она створила многовековно ропство, од кога ни данас још нисмо сасвим слободни, зар се онда нећемо постарати да ову отровну клицу, због које се тако дуго патисмо, из срца нашег ишчупамо, и на место ње усадимо у срца наша ону благородну биљку, која се слогом назива?

Да, света је истина, да све ово, што се неслогом губи и упропашћује, само се слогом повратити и надокнадити може.

А кад нам је ово тако јасно, кад се о томе нико сумњати не може, зар се нећемо онда постарати да оно зло, које тако дуго дављаше Србина, од себе одбацимо и уместо њега пружимо руке ономе добру, које нас до среће довести мора? —

Настало је време, већ је куднуо час, да и нашој тужној браћи у суседству засија зрак слободе човечанске. Зверски поступак дивљег азијата постао је већ неносан за њих и

они се, ено видимо, тргоше из сна и решише се или чове-
чански живети или мученички умрети. — Ми чујемо тужан
јаук бедне браће наше, где нас у помоћ зову; до наши
ушију допире писка сироте нејачи наше браће робова. Па
зар ћемо на оваке тужне гласе стегнути наше братско срце?
Зар ћемо равнодушно гледати, како дивљи непријатељ и
сад облива крвљу невине деце српске земљу српску?

Не, неће и не може Србин равнодушно гледати да не-
пријатељ оковима стеже брата његова. Он ће радо потрчати
брату у помоћ, па с њиме у слози и братској љубави рас-
ковати тешке ланце тиранскога ропства, што му браћу тиште,
јер му за девизу служи српска народна изрека: „Само слога
Србина спасава.“ — Амин.

О одношајима српске цркве наспрам цркве
цариградске, од првих времена њенога бића,
па до данас.

(НАСТАВАК).

И тако на Пећску патријаршију после патријара Ар-
сенија IV, Турци поставе Грка — Јоанићија III, којег 1760
године ми видимо на патријарш. цариградском престолу. За
овог патријара говори се, да је покрао све драгоцене ствари
срп. патријаршије, које су по неколико векова чуване у риз-
ници пећске патријаршије,¹⁾ (и сигурно је за те драгоцености
српске купио од Тураћа цариградски патријаршески престо,
ала је достојан звања васионског оца!!!). После Јоанићије
III око 1750 г. на пећској патријаршији беше патријар
Атанасије — Срб из Скопља. Овај патријар, као да је се
научио од Грка, умеђаше ласкаво опходити се са Турцима
и с њима се слагати, те с тога он не само да је слободно
обишао сву Србију по разним званичним делима, већ је, шта
више, слао посланике у Русију са особитом поруком. Он је

¹⁾ Ист. црк. мала Београд 1856 г. стр. 133.

радио смело и много се старао о спреми добрих учитеља за срп. цркву, који би умели утврђавати Србе у вери храбрити их у нужди и заштићавати их од пакосних Турака и злобних фанариота¹⁾ Он се потписиваше на повељама овако: „Атанаси милостію Божию пракославныи архієпископз Пекскіи, всѣхъ Сербовъ, Болгаровъ, Поморіи, Далмацији, Босны, Хорватској обз онъ полз Дунаи и цѣлогъ Илирика Патриархъ“²⁾ На основу ове повеље можемо закључити, да је у време овог патријара била независна срп. црква, благодарећи хитрој политици истог патријара. О смрти Атанасија овога доброг и знаменитог, онога времена, патријара српског не мамо верног извешћа. А после њега на престолу Пећске патријаршије седели су: Гаврил II — Срб; Гаврил III³⁾ Грк; О овом је патријару у „општем листу“ казано: „гои враг и разорител нашої клими.... ни їдинаго од архієреи в мирѣ неостаки но некїа с царскою властію и взаточеніе посла. Такожде и од началнѣшихъ мирскихъ наипаче в Босніи и всю климу в последнаа приведе смущеніе и разореніе и престол под тежчайшии дуг наведе. Баше бо и заквистан рода нашего хота и надѣаса изкоренити сербскїе архієреи постакил же Греков“⁴⁾... Даље: Вићентије Срб из Срема; Пајсије II митрополит Ужички — Срб; Кирил — Грк, послан из Цариграда. Овај патријар, као што нам предање вели, издао је православље.⁵⁾ За Кирилом дошао је Га-

1) Тако познато је, да је он рукоположио у Сарајеву у 1751 г. јеремонаха Аксентија Паликућу Србина, за Херцеговачког митрополита; а у Августу исте године писаше Босанском митрополиту Гаврилу, да рукоположи за јепископа далмантинског јеремонаха Симеона Концаревића, — Далм. магаз. 1862 г. 152 стр.

2) Ова је повеља смештена у сборнику Химфердинга. „Босніа, Херцеговина и Ст. Сербія 1859 г. стр. 664.

3) Овај је патријар због многих злоупотреба протеран, а доцније опет под именом Гаврил IV постављен за пећског патријара после Кирила.

4) Глас. 40, 204.

5) Ист. цр. Београд 1862 г. 152.

врил IV такође Грк, он је се потурчио 1762 год. и назове се Мехмедендефендија¹⁾ (потпуно одговара његовом карактеру и његовим страстима). За Гаврилом IV дошао је на пећски патријаршески престо — Василије Беркић, бивши некада архиепископ Арсенија IV у Карловцима; он управљао црквом српском врло мало. У јесен 1763 г. дође у Београд, да се види са својим сродницима, који су из Карловаца у Београд, ради виђења шњиме, дошли; али Турци посумњају на њега да је хтео издати, те с тога ухвате га и пошљу на један остров средиземног мора у заточење, одакле Василије побегне и сакрије се у Црној-гори, где је и живео до 1780 г. Таким начином из списка именованих српских патријара види се, да су на Пећском престолу, после 1737 године седели час Грци а час Срби, и да је грцима често падао српско-патријаршески престо у њихове грабљиве руке, благодарећи великој помоћи њихових обожатеља, а срп. тирјана — Турака. Србима пак остало је тек повремено, кад се кад каква удесна прилика укаже, ползовати се својим пређашњим правом — слободним избором патријара. Не можемо а да не приметимо на овом месту и то, да су Грци, желећи уништити српску патријаршију, често остављали катедру за неко време непопуњену — да би се она сама уништила. Али, благодарећи неким разумним Србима, а и среброљубљу Турака, жеља Грка — односно уништења срп. патријаршије таким начином, као што Грци мишљаху, не могаше се остварити; јер Срби одма, после смрти ма каквог од њихових патријара, умољавашу Турке, да би им они дозволили поцунити удову патри-

¹⁾ Тамо. По новим изворима не обистињава се, да је овај патријар променио веру, јер у средини пећској ни међу Србима ни Турцима није се предање о том сачувало. А да је то заиста било, то такав крупан факт, сигурно морао би се у предању сачувати. Сем тога нађени фермани, који су од Султана дани на име истог Гаврила, сведоче, да је он, пошто је и по други пут свргнут са патријар. престола, био више година нишким митрополитом. — (види Глсс. 40. стр. 205 и страну 218—223.)

патријаршеску катедру новим лицем. А то је се врло лако код Турака могло добити; нужно је само било предложити Турцима знатну суму новаца и молба одма добива удољетворења. — Уопште српско патријаршески престо беше у то време леп извор користољубивих проситеља, за који се многи фанариоти отимаху. Посредством откупа поео је се на српско-патријаршески престо и Каллиник II. Ово беше тридесет пети и посљедни патријар српски. Он давнашњу жељу цариград. патријара испуни и српску цркву потпуно уступи у руке грчких фанариота. — Да наведемо истинити историјски факат, како је срп. патријаршија пала у руке грчко-царигр. патријара :

Кад је се упразнила катедра Пећске патријаршије, Каллиник, по обичају његових предшественика, погоди се са Турцима за исту и ови га за патријара српског утврде. Посредником ове куповине буде некакав архонт на име Ђорђе Спатари, који му и новце позајми, да утврђену цену Турцима за срп. патријаршеску катедру исплати, пошто својих новаца није ни имао. На позајмљене новце он изда поверитељу Ђорђу признаницу од стране срп. патријаршије, као да је се она, тобож, задужила. Ова признаница доцније нађена је у артијама реченог Ђорђа Спатари, чије је имање суд конфисковао у ползу државне касе због неке његове кривице. — Ова признаница од имена срп. патријаршије пала је у руке турске владе и патријаршија српска постала је дужник турске државе, што је и дало повода, те су Грци могли од Турака одкупити срп. патријаршију и исту уништити. И таким начином, продаја српско-патријаршеског престола беше узрок паду самосталности срп. цркве. Ево шта говори н томе срп. летопис :

„Испраздніиса патріаршія Гервская лѣта Господна 1765 гш. по причинѣ такой, что Греки прогнавшѣ Василіа Бркича, хотѣли к предѣ вз патріаршіи Гервской грекам бывати: а народъ Гервскійи, нехотѣлъ того допѣстити, претили каменіемъ

убити Грка патријарха. Того ради, Греки родомъ, епископи по Србији (многи бо сѣтъ) воставше идоша къ патријарху Константинопольскомъ Самвилу Мекнеду и обавиша, что Сербина не хотатъ имѣти за патријарха; Тоже патријархъ шедъ возвѣстивъ сѣму Султану Турецкому, что онъ платитъ бюджетъ такъ шъ Патријаршии Сербской, а да она патријаршиа совѣмъ упрознитса, ни Сербинъ, ни Грекъ къ тому тамъ, да не бюджетъ Патријархъ.“ — Цела свађа, коју из овог летописа видимо свршила је се на томе, што Калиник, купив престол срп. патријаршије, заузео га је по вољи Султана, којој бедни Срби немогаху се противити и ако су силно мрзили на недостојног Калиника. А да је пак Калиник II био патријаром српскимъ тврди нам надпис на дувару манастира Калинића, који сведочи да је овај манастир обновљен при Калинику: „тогда свѣтѣйшій престолъ Главно-Сербскій правящъ господину патријарху Кірку Калинику II, при господину митрополиту Бѣлградскому кірку Іереміи лѣта 7274 7̄ рождества-же по плоти Бога слова 1766.“¹⁾ — Под истомъ годиномъ 1766-омъ ми читамо у цариградскомъ кодексу, да је срп. патријархъ Калиник II лишен патријаршескаго достојанства. У кодексу под 11 Септебромъ стоји записано, да је присајединење српске патријаршије и потчинење исте цариградској учињено по сагласију седам митрополита, који беху потчињени Пењској патријаршији, на име: *Гаврила* Нишког, који је пређе био пењскимъ патријархомъ, *Митрофана* Ужичког, *Константина* Скопљанског, *Јереміја* београдског, *Серафима* Босанског, *Неофита* Самоковског и *Гаврила* Густендивског. Истина је да је срп. патријаршија тада уништена, али је пресна лаж, да је то учињено по сагласију срп. митрополита. Словенски летописи и историци о томе говоре посве иначе: у време то беху готово, сви јепископи и митрополити родомъ Срби из Србије патријархомъ — грчкимъ протерани, а на њихова места Грци понемштани. Против овога нечовечног поступка и насиља патри-

¹⁾ Гласн. IV, 46.

 яра тужно је се црногорски митрополит Савва митрополиту московском Платону. Тужба ова датирана је под 26 Фебруаром 1766 г. дакле после уништења срп. патријаршије на шест месеци. Он жаљаше се у свом писму да су срп. митрополити протерани и лишени својих катедара *неправосуђем цариградског патријара* и даље у писмену вели: „скитајтца по сватој горѣ, а иныа заточени на различнаа мѣста.... и никакаа епархіа не имѣтца своего природнаго архіереа *Гербина*.“ Митрополит Савва, убеђујући московског митрополита Платона о насиљу, које наносе грчки фанариоти срп. духовенству вели даље у својој молби: „... Того ради сз нами вси кистетши архіереи (које су Грци протерали из Србије) просатца со слезами сватѣйшиі правитг. *Синод Рускій* Бога ради и единокрїа и единомзичїа и единокровїа сз нами соболѣзныїте по братїи своєи изгнаны и некольно лишенихз своїхз престолокз неправосудїемз патрїара Константинопольскаго и их синода, что протикз всѣхз прав церковныхъ дѣлаютца и при порти сватотатствко купуютца. Воздвигните престол падшии *Гербскиа* Архіепископїи, котораа отз Грекокз всакаго благолѣпїа лишена неправедним судомз Константинопольскихз патрїарховз и ихз *Синода*.“ — Затим митрополит Савва у име протераних архијереја обраћа се *к православној и правосудној вел. госпожи Екатарини* с овим речима: „Излїи фїла милосердїа своего на насз вѣднихъ архіерекз *Гербскихз*, тебѣ имами по возѣ заступницу. Заступи насз при портѣ, что Греки не бы мѣшали у *Гербскїи* націонз: тѣмз насз вѣчно одолжишз...!“ У овом писму црногорског митрополита Савве именују се све оне епархије, с којих су српски јепископи и митрополити изгнани, а те исте находимо опет и у протоколима царигр. патријаршије — на које се патријар цариградски позива да су њихови митрополити сагласили се на сајединење срп. цркве с грчком и на уништење Пећске патријаршије. Ово је очити доказ, да су то све били Грци, који су заузели те срп. епархије, пошто је патријар цариградски протерао срп. је-

пископe и митрополите и да су они затим поднели просбу царигр. патријару да се срп. патријаршија уништи, а не као што Грци у оправдање своје находe, да су сами срп. митрополити тражили и молили царигр. патријара да их он под заштиту прими и да српско-патријаршеску катедру уништи. Јасно се даје видети и појмити хитрост патријара Самуила, коју је употребио при уништењу срп. патријаршије. Изгнав митрополите Србе из срп. епархија, он постави на њихово место Грке с препоруком, да они одма поднесу молбу да се срп. патријаршија уништа и срп. црква потчини царигр. васионском патријару. — Патријар Самуил таким начином, а и помоћу својег клеветања на Србе код турског правитељства и нанесе тешки и посљедни удар срп. патријаршији, а ради оправдања свога противу каноничког поступка, он позиваше се ма молбу, тобож, срп. митрополита, који су токорсе желели и тражили да се патријаршија српска уништи и царигр. присаједини.

После овог хитрог присвојења срп. патријаршије царигр. патријаром Самуилом, у Србију на Пећску патријаршију буде послан амасински јепископ Гаврил с титулом јепискона Пећског, а не с титулом патријара. Упротоколима велике цариград. цркве о томе стоји записано овако: *од данашњег дана име Ивекске архијепископије мора се укинути и с царских дашчица сбрисати и никад никоме више да се не даје (за-себно) та патријаршија, ни на какву и ни на ичију молбу.*

Патријар Самуил није се задовољио само с уништењем српско-пећске-патријаршеске катедре, већ, шта више, уништио је националну јерархију у Србији и понаместао све своје јепископe Грке на јепископске катедре. Варош Пећ некадашњи центрум црквене и државне власти од тога времена изгубила је свој велики значај. Изтерани јепископи Срби из својих епархија побегли су у Црну-гору, која у то време беше једини срп. предео где Турска нога не допираше и независношћу се својом поносаше. — На ту не-

Усправедљивост царигра. патријара жалио је се такође и Павле Петровић, митрополит црногорски св. руском Синоду, али и ова молба остане без икаквог удољетворења. — Ми, истина, признајемо, да несмо компетентни осуђивати руски Синод, што није дао никаквог удољетворења молби именованих црногорских Митрополита; али неможе нам се на ино, а да не изјавимо наше сажалене због њихове хладнокрвности наспрам браће своје, која тада пискаше под два тирјанска терета дивљих зверова-Турака и среброљубивих и властољубивих себичњака — грчких Фанариота.

У опште после уништења срп. патријаршије у Србији, настало беше кобно и жалосно време за бедне Србе и њихову цркву. Јер извесно је, да у то време патријар — глава срп. цркве, беше у једно и једина глава народа, пошто већ одавно беше пала световна власт у Србији, Његов авторитет имађаше код Турака велики значај, а код срп. народа буђаше срца и храбраше га за велику будућност. Но пошто несташе и патријара у Србији, тада беше најжешћи удар за Србе; јер они потпуно појимаху, да их у будуће нема ко од бесних Турака заштићавати, а на грчко духовенство ни су се Срби могли надати; шта више, оно им, напротив беше жешћи непријатељ него и сами Турци.¹⁾

После пада срп. патријаршије беше почетак владе фанариота-грчког духовенства у Србији. Њиховој влади и грозном њиховом понашању наспрам своје духовне пастве небеше

¹⁾ И заиста време од пада Пећско-српске патријаршије па до Кочине крајине; беше за Србе најжалосније. Земља због сеоба Срба у Аустрију ошале готово пуста; вароши и градови беху разрушени; народ живљаше у то време расштркан по шумама и гудурама; пркава готово и не беше, јер зловна и безбожничка рука поруши. Само по неки манастир у пустињама заостао беше, где се народ са разних крајева Србије, са, својим свештеницима, стицаше и Богу се мољаше. Накратко, сила турска превршила беше сваку меру трплења и већ беше немогућим више сносити је, те с тога срп. народ буде преморан устати против свог безбожног угњетатеља....

примера онога времена, (па и данас и убудуће мислим не може јој се равна наћи). Бар нам такову подлу и непоштену владу светска историја мало броји. За среброљубивим и страстољубивим грчким духовенством поврви сиљство Грка у Србију, који служаху као верни шпијуни Турцима. Многа је срп. душа платила самовољство одрпаног „кир Јање,“ који гнављаху бедне Србе као гладни курјаци. Јер сваки Гре, који у Србију долазаше, носаше у себи мисао, да се у Србији што пре обогати и да од народа што више извуче. Нарочито ту је мисао неговало у срцу свом грч. духовенство, које је у Србију долазило и заузимало места изгнаног срп. свештенства. Сваки фанариот чим одреджено место заузме, прва му брига беше напунити џепове своје и својих присталица. С тога узимаху нечувену димницу, бир и друго. Ради подмирења дуга који су учинили код Турске владе и грч. патријара, да их поставе за архијереје или друго што у Србији, глобили су народ тако, да се тешко може и замислити.¹⁾ Начини глобљења беху врло различни, да их ми

¹⁾ Да је овако тврди нам и сам ферман Султана Муставе III, који је издао о присајединењу пећске патријаршије к цариградској: Ево шта ферман вели: „Како је већ нестало патријара над митрополитима налазећим се у (патријаршеској) области пећској, то неки у течају последних двеју година — (боље би било да је казао близу 30 г. јер оволико година су Турци са Грцима титрали се пећско-патријаршеским престолом, докле га најзад и не укинуше. — Бог им судно!) сваки својим средствима — назначавајући кандидате на престо споменуте патријаршије, учинише од ње извор грамзивога прихода; (зар није потпуно та само царска реч за потврду нашег мњења о грабљењу духовних отаца — Грка?) а они, који су постајали патријарсима, стараху се само о својим интересима, (то су тако само Грци радили,) скупљајући новце од подвластног им народа (раја) преко одређене им у берату таксе. Други опет узимали у зајам од разних лица по колико су год више могли, дајући зајмодавцима признанице у име патријаршије (као славни (!) Калиник) и никоме не давајући ни једног акче, доводили су исту до сиротинства и пропасти“..... Сем тога ферман оправдава наше мњење, које смо мало више изказали о спреми и достојанству канди-

www.unilib.rs

данас нисмо у стању побројати, јер сваки нов фанариот измишљаваше и нове начине глоблења; а фанариота се опет тако много јављаше, као упрочеће гусеница. И Србија изгуби тада вид не само срп. царевине, него и мале области, јер све што беше светло и сјајно српско то се поништи. Турци и охоли фанариоти све што српско беше непоштедише. Народну власт и светску и духовну укидоше, школе затворише, срп. језик изнакарадише и презреше, законе и установе погазише и уништише, народ обезнадеждише и обезхрабрише, земљу прокрсташеше свирени Турци и охоли Грци итд. итд. Та на што нам и набрајати таква зла, која нам нанесоше Грци и која се лако ни избројати не могу, кад су то сва зла мала и времена наспрам моралног зла, које учинише они срп. народу. Грци нанеше Србима смртни удар с гледишта моралног; јер они Србе морално понизише са висине невиности и побожности свете, угушише у њему чувство части људског достојанства и самога себе. — Овакова чемерна фанариотска влада управљаше срп. црквом до 1831 год. Тада избавитељ Србије велики Милош Обреновић I уста и против тих силеција, као што је и против Турака то учинио,

дата патријаршеског престола. „...Људи, вели се даље у ферману, дошавши до званија патријаровог, будући међу тим из простог неизображеног сталежа, дакле не будући ни најмање спремни за тај високи чин и при том не припадајући к монашеском реду, постали су предвјесницима латинства међу рајом (православним хришћанима), код које се заоста већ и читавао покушај напустити православну вјеру.“ — (Глас. 40. 202—204.) Дакле из све реченице може се закључити, да, и ако су неки Срби прелазили у наручија рим. Цркве, то је било због Грка и њихових поступака наспрам Срба; а не као што Грци навађује, да су они с тога укинули патријаршију и у своје руке је узели ради предохранења од пропаганде рим. папа. Даље у ферману гласи, како је срп. патријаршија на основу горњих узрока, а и по молби самог патријара пећског Калиника II и његових седам митрополита морала се укинути и ка цариградској присојединити. У ферману су именовани сви они митрополити, које смо ми мало више напоменули.

сврха им власт, збади их с престола и попе на њ синове
земље српске и тиме отвори врата јачем сјају и развићу
срп. цркве. — Слава му!

Немотрећи на тако врло жалосно стање срп. цркве... она ипак ни најмање неодступаше од своје пређашње прадедове вере и њених божанствених установа. Православна вера одржала је се у средини срп. народа у свој својој чистоти. Истина понеки одступаху од праве и чисте прадедовске вере и предаваху се у наручја турском свецу Мухамеду; али њихов број беше врло незнатан. Између свију срп. предјела само Босна у овом одношају беше најнесрећнија, јер многи Бошњаци прелазаху у латинску веру, а неки су се опет турчили.¹⁾

За дивно чудо, што римски отци папе, у време уништења срп. патријаршије и задуго после овога, у овако незгодном за Србе времену не исказиваху претензију, шта више ни жељу, да потчине своме рим. престолу срп. цркву. У колико нам је познато, то није било без нарочитих узрока. Држимо, да су следеће околности удржале их од њихове себечне намере: а) У то време Европа беше у врло тешким околностима и папама не достизаваше времена да и о срп. цркви и ширењу пропаганде њихове мисле; б) Страх и зебња од завојевача српских бесних Турака; в) Француска револуција тада држаше свете оце-римске — папе у грозничавом

¹⁾ Овде невољно јавља се питање: због чега је понајвише Срба из овог (Босне) предела издало прадедовску веру? Разни су услови по нашем мишењу ишли на руку овом несрећном за Србе делу, а) У овом предјелу нахођаше се понајвише племића и господичића, који беху навикли од детињства живети рахат, господовати, лењствовати и другим заповедати. Па даби задржали и убудуће такво право они предпоставе хришћанској вери мухамеданску; б) Већи наплив грчког духовенства, које много жешће тиранисаше над Србима, него ли и сами Турци; в) Појав раскола и наплив папских легата, који такође нанесоме велики удар православној цркви у Србији; г) Што је у Босни врло мало било манастира — чувара истинске вере православне....

стању.) Раскол који се беше појавио и у самој римској цркви и, који не само поткопаваше авторитет папа, но шта више, наносаше врло много вреда и самој римокатоличкој вери.

После свега реченог држимо, да не ће бити с горем да кажемо коју и о правдању Грка односно присвојења срп. цркве под своју власт. Грци не само што не признају да су криви за присвајање срп. патријаршеске катедре; него, шта више, приписују то дело себи узаслуге.(!!) — Они пак, доказујући своје заслуге у томе, измишљавају многе чудновате узроке, због чега је патријаршија српска морала пасти, а између свију за најглавније узроке држе следеће:

„Најглавнији узрок, веле Грци, због чега је уништења срп. патријаршија и што је Грци присвојили себи, беше збна њихова, да ће Срби моћи сачувати у средини својој чистоту православне вере после пресељења два срп. патријара у Аустрију; јер, веле они, православу грозила велика опасност од Турака. То је нас (Грке) и натерало, те смо Србе узели под своју заштиту (sic) и надзор(?!).

На колико смо познати са срп. и грч. историјом, ми нигди не нађосмо забележено штогод овоме подобно, што Грци наводе, нити се пак њихово правдање може историјски оправдати; јер ми тврдо знамо, да су Срби у бољем стању били до присвојења срп. патријаршије Грцима, а доцније у много горем с тога, што Грци беху други српски угњетачи, па још много жешћи и силнији него и сами Турци. А што се они позивају, да су се, као тобож, бојали, да Турци силном не потурче Србе и да су их они с тога под своје, тобож, закриље примили, то је тек пресна лаж; јер свима је познато, да су Грци баш Србе позивали, да им помогну сачувати веру православну од безбожних Турака; а нигди не находимо забележено, да су Срби позивали за то дело Грке. — Дакле очито је, да су Грци измишљавали све могуће начине, еда би какогод могли оправдати свој себичњачки, пастирима црквеним недоликујући подли поступак...

II.

Распадање срп. јерархије на неколико приватних цркава после уништења срп. патријаршије. — Општи преглед њиховог стања. —

После пада Пећско-српске патријаршије срп. црквена јерархија, као што је познато распала је се на неколико мањих јерархија. Извесно је, да несуду били сви срп. предјели у то време завојевани Турцима, па с тога несуду се све срп. цркве у свима крајевима српским могле ни потчинити цариградским патријару. Срби, који су се у Аустрију приселили, не хтеше признати власт грчко-царигр. патријара, већ установише себи одвојену јерархију у свему независиму од цариградског патријара. Исто тако и Црна-Гора, која је вазда очувала своју грађанско-политичку независност, нехтеде се покорити у црквеним одношајима царигр. патријару. И таким начином само Стара Србија, Босна, Ерцеговина и данашња Кнежевина Србија беху под турским игом, с тога ти предели потпадно и под зависност цариградско-грчког патријара. — Према оваком положају ствари, од велике Пећске патријаршије — под надзором које беху све цркве из свију крајева српских — створише се три мале, једно од друге независне јерархије: *Сремска архиепископија* (столица у Карловцима), *Црно-Горска Митрополија* (столица на Цетињу) и *српске цркве, које зависаху од царигр. патријара.*

Сремско-карловачка архиепископија одделила је се од Пећске патријаршије још у време сеобе Пећског Патријара Арсенија IV. Јер у време његове сеобе у Аустрију прешло је много срп. народа, који сачињаваше са оним првим пресељеницима довољан број православних Срба, којима по самој природи беше нужно једно више духовно лице, које ће их код немачког правитељства у политичким одношајима заступати и од несправедљивог нападања заштићавати. То беше један узрок, што се аустриски Срби одделише од Пећске патријаршије; а други, као главнији, беше тај, што на Пећском патријаршеском престолу сеђаше после Арсенија

 IV Грк — коме се они нехтедоше покорети, ни ти га за својег духовног оца признати. Ето шта их је понајвише натерало, те су за себе успоставили независну архиепископију. И од тога времена, па до данас, српска црква у Аустрији постоји као самостална и ни одкога независна, под покровителством Аустриског-императорског дома, архиепископија. Она од уређења свога није делила горку судбу Пећке патријаршије и црква оних срп. предјела, који беху подвластни Турцима, и према овоме, није ни имала никаквих одношаја са царигр. црквом, те с тога, држећи се строго наше теме, нећемо о тој Сремској архиепископији ништа више у нашем саставу говорити.

Српски предео, који се звао Диоклеја или Зета-дапашња Црна-Гора имао је још у време цара Душана своју Митрополију; али ова зависаше од Пећског патријара до самог Кирисајединења пећске патријаршије ка цариградској. Но кад су Турци овладали Србима и царигр. патријар заузео српско-пећски патријаршески престо — тада је црногорска митрополија задржала себи право самосталности и независности од цариград. патријара. Премда су цар. патријари заједно с Турцима више пута пробали да покоре Црну Гору под своју зависност; али храбри Црно-Горци, благодарећи слози и храброшћу својој и географском положају њиховог предјела, вазда су са добитом Турке одбијали, а тиме и царигр. патријарима осујећавали намере њихове. Из ових узрока црногорска црква вазда је туђила се од цариградске и старала је се да нема никаквих сношаја са истом — више је се у потребама својим обраћала руској цркви; па потоме држимо, да питање о одношајима црногорске цркве наспрам цариградске не може овде ни места имати.

Кад је тако, а оно сад да обратимо нашу пажњу само на оне српске предјеле, који су потпали под зависност царигр. патријара после пада Пећске патријаршије. Народ ових предјела, од времена пада пећске патријаршије, испи-

www.твaшeс једнаку горку судбу и у политичком и црквеном одношају. Грчки фанариоти и изелице Турци до таквог су степена гњечили Србе, да је живот бедног народа постао несносан. Они су тако нечовечно и тирјански наспрам Срба поступали, да су ови тражали ма каквог исхода из оваковог чемерног стања. — Ево због чега су понеки Срби одрицали се своје прађедовске вере православне, те неки примаху римску, а неки мухамеданску веру. На рачун православне вере купована је у то време и политичка и црквена слобода.... Ово време за народ, цркву, народну слободу и политичко биће, беше тако грозно и жалосно, да многи историци не могу да нађу у филологији таквих достојних речи, да би могли потпуно обележити те несреће и патње срп. цркве и отачаства. — У оваком чемерном и црном простору времена српска црква стењаше под влашћу среброљубивих фанариота и међусобни одношаји њихови беху у самој рапској форми, с тога сво то време ми прелазимо са гнушањем и негодовањем; јер тамо ништа поучног и похвале достојног нема, да би наше читаоце занимало већ напротив могли би добити велику отвратност и наспрам самог нашег састава. Према овоме нашли смо за боље, да тај простор времена оставимо вештијем и финијем перу, које ће умети задовољити читаоце; а ми само обраћамо пажњу наших штованих читаоца на данашње стање срп. цркве у Босни, Ерцеговини и Старој Србији, гди и данас фанариоти просипљу свој јед и отров над бедним Србима. Слободно можемо рећи, да су данашњи поступци грч. духовенства наспрам Срба у многоме блажији и умеренији, него ли оног времена, па према овоме читаоци нека изводе сами створити себи појам о оном жалосном времену, када Срби беху сасвим подчињени. Овакво несносно и несрећно стање Срба, које је произлазило од тежког притиска и угнетавања од стране Турака и Грка, продужаваше се у Србији до другог устанка срп. народа под великим предводитијем М. Обреновићем I, о чему ћемо говорити у последњем периоду....

(НАСТАВИЋЕ СЕ).

Путничке слике ваљевског округа.

(НАСТАВАК.)

Биће по свој прилици да су у том граду хајдуци ту татарска јела јели, и донце лупали, иначе друго не може ништа бити; јер ту нико и никад, пошто је град разрушен, није живио. Даље смо чепркали у једно две куле, али грдне рупе нису нам дале да што учинимо. Чепркали смо у оној сјеверо-јужној рупи; но и она је била огромним рипама од зидова затрпана и то тако, да се без погрешке изводи, да је више ове рупчаге била огромна кула округла. Са сјеверне стране ова је рупчага зидана — и малтерисана идрауличким кречом, а са источне јужне и нешто западне ископана је у самом црвеникастом љутцу самотвору. Чепркали смо и на развалинама четвороуглоног некадашњег огромног зданија, које је заватало цео град од јужног његовог платна па до сјеверног, које је на среди било на свод, испод ког су по свој прилици биле вратнице; које су опет протезале се чак до сјеверо западне куле и кроз ову пролазиле у вал градски. Огромне рипе и ту нам нису ништа дале да учинимо. Слојевима слојева најлазили смо на грдне кумсале и опет на рипе. Кмету је се то већ све досадило. Нема новаца једно, а друго он је корачама мерно од места до места где смо копали држећи да су ту новци и оставе. Шта више и остављао је биљега тамо које му некварисмо само зато не би да тражећи новце ископао штогод. На сред огромног округлог бившег здања у средини града, неко је заградно цео простор па посејао купус. Тисућама кола истурио је ужасног кумсала за 1 стопу и нешто више дебелог. Кумсан је из крупног вара и русдана. Сав је се тако стврдно, да је се и вар окаменно и све се слидо у једну камену масу. По дуваровима какви су били и кумсал је овај. Тако је се на једном видело да је више прозора или неке рупе оквугласте било, на другоме, да је више врата и т. д. Најлакше би се и најкористивије копало у овој градини, ама је купус био велик ми неби жалили да га свог газди платимо само да смо имали људи, који би за наш драг новац прекопали ово место. Ето шта значи и са препоруком највише власти у земљи путовати, и плаћаш му и молиш га и кумиш га, па опет неће да ти буде на руци. Шта би било да без те пропоруке ко пође? Боже сачувај и храни! Први би га кмет, или сељак, везао и тукао: да му преда планове и т. д. а од истраживања и копања слободно би се за навек опростио! Око оградe ове градинице ми смо такође по нешто чепркали и ту је се већ налазило мало трагова савршено

утамањених стварчица. Наш кмет пошто је све обиљежно крадом од нас, пође кући изговарајући се: да које говеда изгубио већ је ручао. На његову велику срећу дође му на тужбу један сељак водећи свог сина, дете од 12 год. коме је друго неко дете каменом насекло палац у десне ноге. Кмет је наш сад имао важну *судију* и *суђају* те је с тога и морао саћи меани. Шта смо ми знали да радимо друго, до да се вратимо без где ничег. Тако се вратисмо. Отац Која незадовољан са испитивањем старина, а ја такође незадовољан а са потпуним уверењем: 1 да овај град није зидала проклета Јерина. 2 да је он ствар српских руку још пре Христа. 3 да је био испочетка свети град у ком су били доди српски. 4 да је доцније живила у њему и властела србска. 5 да се његове горње старине налазе у јаругама провалијама. 6 да мора бити близу њега ма како старо гробље србско и 7 да би ваљало прекопати га свог свог и све амбисе око њега најпажљивије прегледати. Сишав у механу једва сам уговорно оца Коју да иде са мном до Ваљева. Њему су биле већ досадне старине и покрај све своје љубави и ватре којом је обузет за ове, опет ми рече: вала знаш шта је? „Ја ти сечудим како можеш тако да се мучиш и патиш бадава, а никакве вајде. Не би ти више ишао с тобом да ми платиш бог зна какве хиљаде дуката. Ајдмо до Ваљева па из овог мојој кући, а од ове ћемо по оближњим преславама, да видимо света. Та ви курјаци не иду онуда куд ме водиш.“ Код механе је била млога светина, њега је очекивала да од овог рззбере шта је и како је. Кмет им је весело причао за своје биљеге и они су били сви радосни и весели. Међу њима могао си видети младе изслужене војнике. А боже мој шта ти значи цивилсација! Изслужени војник сав ти је од главе до пете умазан, намазан, разним помадама, обрвијан, очешљан, зудови као у патке коврџице, кошуља није као обична кошуља, гаће нису као гаће, појас није, као обичан појас, марама, џамадан, гелезе, јермен са пулишма, вес са кићанком чак преко рамена и т. д. Једном речју: то ти је чудо и дивота, то је узор ништавог кицошлука и *хајдарака*. Он ти се шета као паун. Само мало такне ли се тисућа драугулија, трепетљика, *тететљика*, спидврића и каквих ти ту чуда нема, за игра и за трепељи, *трепељи* и за звечи, е, то ти је прави војнички магацинхауз са свима аљинама комадима од ових и оружјем, фондом њиховом и т. д. Но покрај своје дивоте и чудноватости знате ли шта је то изслужени војник а? Е не знате! Ја већ видим да не знате. Ви мислите то је обичан човек? Не! Казао сам вам шта је по спољашности, а по

унутрашњости? По унутрашњости нећемо ни да говоримо; јер ко може завирити у свачију душу и срце? На послетку баш и кад би се могло и кад би се хтело и смело, онда боже нас сачувај, и сачувај, да нам једног красног тренутка у једанпут све наше мисли изиђу на среду. Ми би се упрепастили од чудноватости, различности, огромноће ужаса. Та шта говоримо: све наше мисли? Та да изиђу наше мисли само за један дан шта у нашим главама раде и учину, не само да би ми, но и цео свет, полудели, а камо ли мисли једног човека целог века, и мисли свију људи!? Ух, већ ме хвата језа, страх и ужас, па за то и остављам то нека иде заједно са валовима колубарским у Сазу, из ове у Дунав, из овог у Црно море, из овог у Средње, у Велико, у највеће, у пропаст, у бездан, у *непоовраћин* и *недођин*. Нек се утамане, пропадно, изчезну, сакруше. Ух! нек их носе сви ђаволи само, да су далеко и предалеко од нас, буди Бог с нама и његова часна сила!!..

Па шта значи изслужени војник у народу? Ево ја ћу да кажем колико значи. Изслужени војник значи: лењштину, кукавицу, хрху, ладолежа, левенту, кичоша, картацију, упропастиоца не само свога имања, него и задругара. Ето шта су у стању учинити само три године касарнског живота и то од онаких невиних и ваљаних у сваком погледу преноштених дечака?? Радујем се, ако је истина, да из чета пионерски и понтоњерски изађе по неки добар радник. Поправљај те, за времена, наш тако названи касарнски живот. Незаборавајте: да је цео наш народ војник, да наши регулаши и нису војници, но деца која кроз 3 године пролазе војну школу а не касарну. Пуштајте их бар онаквим како их узимате од родитеља, и озбиљном стегом и својским надзором недај те, да се уз неке варошке *покваренике* и сами покваре! Не учините ли ово, неће те имати ни војника, а камо ли грађана.

Пошто нађосмо кочијаша једног да нас одведе у Ваљево, а другог да нам наше коње, узете за паре врати узгред у Уб, одемо у Ваљево. Упуту нам наш кочијаш причаше, љутећи се на лозничког кмета и сељаке, што нам ништа не казаше, да је град онај вајкадашњи и то баш царски; да ниже њега, а крај пута на једној главици има гробље *чивутско* или *калвинско* пре Христа? Да на овом гробљу има и надписа неких; да се оно лупа и утамањује са сваком дапом све више и више; да даље планином Славијем има стари гробача, а нарочито у *Бајевцу*, *Степојевцу* и т. д. код старих цркава; да имају тамо негде и развалине од града који се зове *Сливац*, другд иза овога села Лознице на планини, развалине града Ко-

споменицима, који бјаху дебљи, тврђи и огромнији. Тако на једном одломку једног биљегга скоро сасвим излупаног стајаше чисто и лепо писме **Ц**. Ово нас охрабри те пођосмо сваки завиривати и претурати одломке које смо могли претурити. Тако на једном врло белом, који је доста палчиво, ако није био прави на варни камен, наиђосмо на писмена **А У** и **Ш**. Ми идосмо даље и на нашу велику радост наиђосмо изшаран један одломак. На њему је било доза, дашћа виновог и грожђа с једне стране, а са горње бјаше писмена за чудо лепо сачуваних. До овог стајаше још три огромна комада такође са надписима, а сва четри комада састављали су један биљег. Неко је ваљда дукао овај биљег или је се сам овако осакатио кад је био. Пред њим је доста висока поклопница више које је био пребијен над земљом. Због огромноће ваљда нису га однели, а овако излупан, као што се види на њему ваљда је од памтивека. Он је са поклопницом изгледао као сто са усправљеним над собом озгор округластим билегом.

Ево дакле целог надписе тога. Као што се види овде су многа писмена састављана једно с другим, многа избрисана и т. д. Шта дакле значи тај надпис у десет врстица написан може се јасно видети, кад та иста писмена напишемо мало јасније, кад одвојимо речи једну од друге а и кад у место избрисаних и излупаних писмена по предпоставци уметнемо понегде понека писмена а спојена једно од других одвојено ставимо. Надпис је овај свакојако важан

1) ЦОЧИ СЕ ЛЕЖИ В[Є]МИ ПАНЬ 2) ПРИСТАВЬ НА ГРАДСОВЬ
КО 3) НЬЩЕ СЛОВ[ЦЪ]НА ЧАВ[А]ЛЪСАНА 4) АЛЪ АШКОВЬ
БОРИКОВИЋА 5) ПОГИБ[ШИ] НА Г[РА]ДЪ СВОЄМА мора бити
даље [ЗА] 6) ЦА[Р]Ъ ТЪГО[. . .] САРБЕКЪ 7) изб. СЕ БЪЛГА
ПО[ДИ]ЖЕ НА 8) ДЪДОВЕ СВОЄ[МА] ВЛАНК 9) МИРКАЛИКОГА
БОРИС[ОВИЋА] 10) ВЛ ЛЪТА АНА.

Тако нам сада дакле излази чиста и јасна ствар, да је: 998 ваљда године овде лежи велики пан (господин) пристав на градовима: коњицу, славцу и кавалу Сандак Ашково Борисковић погине на граду свом, — зацара туго — србског. Овај бедег подиже деду свом Бајанка Мирколикова Борисовића године 1054. Шта дакле излази? Излази то: да је 998 год. погинуо поменути Ашко пристав цара србског на градовима: коњицу, славцу и чакаљу и то за цара свог некаквог туго, а даље је та реч избрисана, ако незначи жалостиво или јако. И да му је овај споменик подигла Бајанка, (ако

споменицима, који бјаху дебљи, тврђи и огромнији. Тако на једном одломку једног биљегга скоро сасвим излупаног стајаше чисто и лепо писме **Ц**. Ово нас охрабри те пођосмо сваки завиривати и претурати одломке које смо могли претурити. Тако на једном врло белом, који је доста налчно, ако није био прави на варни камен, наиђосмо на писмена **Л У** и **Ш**. Ми идосмо даље и на нашу велику радост наиђосмо изшаран један одломак. На њему је било доза, дшћа виновог и грожђа с једне стране, а са горње бјаше писмена за чудо лепо сачуваних. До овог стајаше још три огромна комада такође са надписима, а сва четирп комада састављали су један биљег. Неко је ваљда дунао овај биљег или је се сам овако осакатио кад је пао. Пред њим је доста висока поклопница више које је пао пребијен над земљом. Због огромноће ваљда нису га однели, а овако излупан, као што се види на њему ваљда је од памтивека. Он је са поклопницом изгледао као сто са усправљеним над собом озгор округластим билегом.

Ево дакле целог надписе тога. Као што се види овде су многа писмена састављана једно с другим, многа избрисана и т. д. Шта дакле значи тај надпис у десет врстица написан може се јасно видети, кад та иста писмена напишемо мало јасније, кад одвоимо речи једну од друге а и кад у место избрисаних и излупаних писмена по предпоставци уметнемо понегде понека писмена а спојена једно од других одвојено ставимо. Надпис је овај свакојако важан

1) ЦОЧИ СЕ ЛЕЖИ В[Є]МИ ПАНЬ 2) ПРИСТАВЪ НА ГРАДСВЪ
КО 3) НЬЩЪ СЛОВ[ЦЪ]НА ЧАВ[А]ЛЪСАНА 4) АЛЪ АШКОВЪ
БОРИКОВИЋА 5) ПОГИБ[ШИН] НА Г[РА]ДЪ СВОСМА мора бити
даље [ЗА] 6) ЦА[Р]Ъ ТЪГО[...] САРБЕКЪ 7) изб. СЕ БЪЛГА
ПО[ДИ]ЖЕ НА 8) ДЪДОВЪ СВОС[МА] ВЛАНК 9) МИРКАЛИКОВА
БОРИК[ОВИЋА] 10) ВЛ ЛЪТА АНА.

Тако нам сада дакле излази чиста и јасна ствар, да је: 998 ваљда године овде лежи велики пан (господин) пристав на градовима: коњицу, славцу и кабаљу Сандак Ашково Борисковић погине на граду свом, — зацара туго — србског. Овај бедег подиже dedu свом Бајанка Мирколикова Борисовића године 1054. Шта дакле излази? Излази то: да је 998 год. погинуо поменути Ашко пристав цара србског на градовима: коњицу, славцу и чакаљу и то за цара свог некаквог туго, а даље је та реч избрисана, ако незначи жалостиво пдн јако. И да му је овај споменик подигла Бајанка, (ако

не Бајанко) Миркеликова кћи Барисавића. У нашим паметарама старицама спомиње се: да је у то доба владала краљица Неда жена краља Војислава или Доброслава; јер су јој синови њени то допустили. Нити је паше, нити хоћемо да се упуштамо у дубљину ове ствари. Надпис овај прекрасан довољно је наградио наш труд и муке, око ових развалина. Гредно је питање овде: да ли су се баш ове развалине звале „град загаљ“, или је то био словац или коњиц? Као што смо навели приче овдашњих становника, и као што смо доцније дознали: да се на огранцима словачке планине налазе само двоја стара гробља, а где су гробља ту су недалеко и развалине, или градске или црквене ми се засада држимо садањег имена ових развалина т. ј. града загаља а у будуће како се ствар објасни. Јер, ако узмемо, по овом надпису што прво стоји написано коњиц па после остали градови и што од ових развалина није далеко садања Лозница село, а некада бивши Коњац, онда је чудновато ово, зашто баш народ да ове развалине зове чак последњим именом у овом надпису Загаљ, а не Коњиц? Свакојако ово је питање једно од најважнијих и ја га остављам дотле, докле сам непрегледам остала гробља на словачким планинама, или докле их ко други непрегледа и не опише; па ће се тек тада знати како су се звале ове развалине у старина. Можда се налазе и остала два градића порушена за кога ми нико не каза ништа? Врло је све могуће; јер није бадава нам, кмет издвргао се на оног дечка, кад је почео да прича и сам о развалинама овим што је чуо од својих старијих. Нарочито би овде у овој ствари могли учинити велику услугу науци и нашој старој прошлости оближњи свештеници, кад би се за ову ствар заузели, што их молимо.

II Кључке кулине и стара гробља.

Чим смо дошли у Ваљево пријавим се власти и ваљани и вредни начелник ваљевски Теодосијевић, прими ме да не може боље бити. Одма ме препоручи среском писару среза колубарског г. Марићу коп се тада у Ваљеву деси. У Ваљеву се опростим са моим добрим оцом Којом још честитом и наивном душом заузетом за сво укупно србство и његову срећу. Реко смо овако и много је а нарочито с тога, што сумњамо: да ли ће се ова врсна глава као свештеничка, моћи одржати дуго у својој првашњој чистоти и свом правом патриотству. Нама ће се ова сумња извинити, кад се безпристрасно прегледи цео живот укупног нашег свештенства и кад се на

велику тугу и жалост нашу види, да се на прсте могу у својој данашњој србијици избројати прави и ваљани свештеници. Сам их народ наш кварн, покрај осталих кварџа. Ми имамо стотинама примера, да смо после неколикогодишњег свештевовања видели људе, кои нигда и ништа непишу, нештају, где су постали другима но што треба и т. д. А како и неће кад у свакој кући, о славама, свечарима и т. д. ваља пона три пута да окуси бар из три чаше пића, ако не да их поније, среће ради, дома ради и у дому жи- већих. Е узмите таквих 100 домова, по 3 чашице три стотина чаша бог ме пона остаде бес мозга. Тако је на свадбама, крштењама, опелдима и т. д. С тога опет има случајева где сељаци признају своје погрешке на пијана попу свакојако заклањају, чувају га у очи празника и на празнике да се до службе неопије; јер им пена ко ову да одслужи, на по овој сами га опију и т. д. О оцу Који несумњамо по његову саставу да ће се на ово одати, ама има разних ствари, сплетака, интрига, угурсузлука, ценабетлука и т. д. и онаквих људи, који га могу на свашта навити, особито од стране његових старијих и тада би не само ова Србијица, него и укупно српство изгубило једног од првих својих свештеника и пра- вних синова. Уздамо се у бога да неће до тог довести нашег оца Коју, коме све добро, као и сваком желимо. Тешко нам је било разтати се с њиме; но једном је се ваљало а пре а после. У Валеу ми се придружи Г. Милош Поповић писар судски, који знађаше све старине у срезу колубарском. Око 10 часова пођемо с њим и Г. Марићем ђаволастим и светским младим човеком. Путовали смо суруџиски; јер алат Марићев бјаше од оних правих босанских па- рипа. Ја и Г. Милош, као и пандур зрески, који је дошао био у Валево за Марићем, касали смо непрестано и опет га нисмо могли стићи и ако су и у нас били коњи крупни, па крупнији од алата, а и врло добри. Тако мезудски путујући најиђемо пред Паунама на једног човека, који у крај пута хркаше као да каква воденца стење, мучи се, домићн прскара пред што ће први пут да земеље. Марићев коњ издалека плашаше се тог спавача, а Марић викаше: О мори учитељ, о мори учитељ! Једва се овај трже, па видивши ћату. „А бе ката кукеш? Хоћу у Валево! одговори ћата и ако иђаше из овога: А ти море учитељ?“ „Ја чекам мој друштво и ја хоћу у Валево.“ Учитељ свај бјаше из Пауна, а родом веле да је прави Влах те га зато и дираше ћата. Ми пројездисмо крај њега, а он легао на леђа па опет поче да хрче. После у школи чусмо, да га дружина није видела гди спава у крај пута; те је

тако и отишла у Ваљево, а учитељ сиромас још чека да ова удари. Кад запиташ фамулуза школског, што неће, не пробуди га и не каже му да му је дружина отишла? он рече: „неће да ми верује; него ће тамо да спава до по ноћи па кад види да нема никог он ће се и сам вратити школи.“ И ево нас и пред школом и црквом паунском. Прекрасно усамљено месташце на једном хумићу држи на себи и школу и цркву — две ствари, које се једна без друге не могу ни замислити, као душа и тело. Црква је тело, а душа јој је и целом народу школа. Па као што се обично у нас више сви брину за материјалност, а мање за духовност, тако је и овде. Школа је мала и слаба, стара и дашчара, и црква доста велика, зидана и требало би да је јака. Рекосмо требала би с тога што је при прављењу мислило се на то, ама је у ствари изашло нешто друго. Као год што при слабој души не може ни тело бити напредно; него је ипак слабо и ако изгледа да је бог зна шта, тако је и овде. Паунци, по причању писаровом, најбогатији су од свију осталих сељана не само у срезу колубарском, него и у целом округу. За 10 година службе овог писара у овом срезу, он вели није ни једну кашнику и нико из канцеларије његове ма ком паунцу за дуг штогод продавао. Ово је зајиста сваке похвале достојно село; но по глупости обштој, која сада влада у свима крајевима Србским, они су подигли ову не цркву, но боже ме опрости нагрду свију цркава што се зданија тиче и то пре 8 година; и за тих 8 година већ су је четири пута затварали и отварали. Дакле негледајући на неколико десетина тисућа дуката што су дали за ову зграду, опет немају где да се помоле Богу; негледајући на сав свој труд и муке око ове и на најбољу на свету грађевину што је се употребила, опет им стоји ова црква затворена, ваљда да се легу у њој и по њој тиче.

Е таква је страшна болест окупила Србе у свима крајевима као у Призрену, Нишу, Софији, Пироту, Враћи, Тетову, Ушеву, Велезу, Самакову, Прилици и т. д. Покрај својих прастарих и ничим неоцењених св. божијих храмова, они подижу којекакве, па после не могу да их доврше, или ако их и доврше, они их морају после да затворе; јер не смеду да уђу у њих бојећи се да их собствени рукотвор не заспе и не затрпа. Тако су у Качеву срушили прекрасну и прастару цркву па хоће да зидају неку нову и т. д. А што се тиче паунске цркве, она, и као остале наше нове цркве, и не наличи, боже ме опрости, на цркву. Звонара јој није звонара, но неко страшило. Прилепљена уз цркву баш ка мунара,

и с поља се у њу и пење кад хоће да се звони. Ето то ти је архитектура нова србска! Ми незнамо, ко први заврти памет нашим људима, да звонару праве заједно с црквом? Колико је се несрећа догађало због ове туђе ствари, као и у свему што смо туђе на наша тела пресађивали, свакоме је и сувише познато. За чудо пам је што се наши људи неокану једном да мајмунишу и да већ не примају једном све оно, што је туђе за своје, да једном виде, да оно туђе има само смисла у туђина. Људи су у својим светињама и своје карактере изражавали. Тако деспотски мухамеданизам је у мунари изразно и изражава још и дан данашњи, а и изражава ће докле траје мухамеданизам, деспотизам, јединство алаха, и његова пророка јединог Мухамеда, а од овог прешавшег деспотизма на јединог роба над робовима Султана. Ту не смеду бити кубета и разни убрусн; ту једина воља најстаријег, а остале су воље и сви људи робље; ту је бирократизам најужаснији; ту је зло, ту накао, и све што је најгоре; ту је султан, као намесник пророков, а овај као прави и одани божији све и сва; сви су људи остали робови и ништа друго. Њих султан може побити и утаманити, па ништа, а неверне му је у дужности да гази и тлачи, да их мачем и огњем изкоренеује и утамањује. Ко не верује да је тако нека завири у Алкорана ма коју сурју. Даље имају таква иста значења и звонаре или тороњи у Римокатолика. Јединство намесника светог Петра, једини значај његове воље и светости његове непогрешности и узвишености и над самим светим Петром, јер је и овај грешно, свакоме је и сувише познато, — свему је и свачему основ и почетак. Та папа, има већу власт и силу скоро и од-самог Господа Бога. Он једини може да опрости свакоме свакојаке грехове, што и Господ Бог неће; Он једини може да натура на свакога најужасније грехове и да свеце анатемисе. Та шта ваздан говорим и продужавам лакрдијашити: он има силу и власт над свим и свачему; он има кључеве и од раја и пакла, па је ту једном речју све и сва обузето. Та једина моћ његова означена је на римокатоличким црквама у једном тороњу са црквом у једној звонари. Е па, а као што смо ми и како смо да и ми то туђе зло не примимо, без да га и знамо можда да је зло? Ми, који нећемо, равенство, братство, љубав, слогу, демократизам и т. д. Ми који вичемо на све наше краљеве и царе, да су деспоти и тирјани били? Ми који војујемо за начела слободе, правде, правце, једнакости, равенства и т. д. Ми у којих је и у кући и ван ове све основано на збору и договору. Ми у којих се и ћерање састоји

из јединачног деспотизма и апсолутизма: Ми у којих и Бог се састоји из троличности. "Оца, сина и духа светог"; Ми у којих и св. Петар нема власти над рајом и паклом, нема кључева; Ми у којих се и свете власти деле на разне дружине, светитеља, мученика, свечаника, тежатица, сватачаца и т. д.; Ми у којих и оне најузвишеније светиње што су око Господа Бога деле се на разна друштва савршено равна и братски у класама међу се. анђела, арханђела, херувима, серафима, спде, власти, господства, славе и т. д. неизбрајане; Ми у којих сваки поједини за се а из претераног демократизма, не кажемо ја, но ми; Ми у којих све старине и светиње састављају укупност, слаженост, мложину; Ми у којих ни народне игре и кода не састоје се из појединих личности и парова, но из укупности савршено равне изражене у округлом и заковчаном коду; Та ми напоследку, који смо се свуда и на сваком месту сабирали и договарали, било на жетви или чод казана, било на копању или кошевини, било на млевењу или брању; Ми у којих баш моје постоје, славе преславе, опште трпезе, чапћења целог села, остала села, у који је још задруга, прело, село, хајдуковање, четовање, јаранство, побратимство и многе још неизбројане и непобрајане ствари; Ми хоћемо јединачност на нашим црквама и храмовима; Ми хоћемо и по незнању и глупости нашој туђински деспотизам. Е, то је оно што је не могуће, што је слабо и трудо, што не може да обстане; но се само лепи и накаламљава. Што ће на послетку пасти па тако... да ће га цео свет осетити и да ће се свима и свакоме, а највише нама, згадити. Ето старог по многим деспотизма у наших крајева и царева! Њихове цркве и храмови и из њихова доба имају увек одвојене звонаре за се мале и скоро увек ниже од светог храма, а у сваком случају од његових кубета. Њихови и из њихова доба, која означавају и ту, и свуда, и на сваком месту, дружину и заједност узјамну у свему и свачему. А у нас? У нас оваких малих и слабих туђи накадамци на свему и свачему, које смо примили и незнајући шта значе, шта су и како су. Е, зато и неостају нами наши рукотвори садањи стални и јаки, тврди и трајашњи. Зато ти је и затворена ова пазнека, опрости ми господе боже сагрешења, не свети храм србски, но нека као римокатоличка накарада. Помешао се у њој и папа и Мухамед па то ти је, а од србских светаца, србског бога у трличности, србских спаситеља и избавитеља духовних ни трага ни гласа, зато и непомажу. Ух! далеко смо зајшли, врло далеко! да нас наши добри и честити наунци нечују, па зло и од

нас и пређе!.. Дај те нам хладне водице из светих чбањева наше ру-
 котворине. И баш у тај мах ђаче донесе нам студене као лед во-
 днице, које напивши се и одморивши се пођемо опет даље суруџиј-
 ски. Е, сво нас већ и у *Кључу* поноситом. Пошто мало обиђосмо и
 прегледа смо развалне, одо смо на једно брдашце јужно од ових
 за једно по часа да ту прегледамо старо гробље. Оно је крај пу-
 та и у башти и њиви неког Ранисава Станића. Овога отац први је
 заградио ово гробље и почео по њему орати и копати; па је с
 тога и... полудио и осиромашно! Комшија један његов кад је то
 видео, да се може и старина присвојити, присвојио је и сам и за-
 градио тако исто као и овај; но кад види што се догоди са оним
 првим и, кад му сам и на дате најиђе горска бодест, он ти оста-
 ви то на ради на својој земљи; а докле је гробље било са биље-
 зима не дира као у светињу. Многи ту десивши се сељаци прича-
 ху: да има грдних остава, као што то обично тако свуда држе о
 старим гробљама. Гробље је на прекрасном брежуљку једном. Би-
 љега и поклонница још нешто има, ама ће се скоро ово утаманил;
 јер се бездушно и немилице руши и квари. Негледајући што је
 Ранисаву и брат полудио, он опет оре и ради на овоме; јер је
 сироман па нема доста земље. По многом раснитивању, која је по-
 клонница померана, а која није, сви ми причаху, да једна дугаља-
 сто округла или јајаста, доста танка и лепо отесана и урађена од
 тврдог белутка није никад кретата и померавана. А то су нарочито
 тврдили због неког пања од некадашње оскоруше, који је изникао
 баш из самог излупаног биљега од ове поклоннице. Ми ову поклон-
 ницу померимо и одпочнемо копати. Копато је у дужину, ширину,
 као и у правцу поклонничком, врло добро и дубоко за $7\frac{1}{2}$ сах. но
 бадава, земља је била *целица*, а у њој не нађосмо ни трага ни
 гласа од костију, или да је ко овде погребен. Тек смо ми свршили
 то копање, кад нам дође газда од ове земље, смирен и ваљан чо-
 век који нам каза: да смо погрешили и да је та поклонница ту
 под некадашњу оскорушу довучена, да се то место не дира; јер
 су ту новци и т. д. Он нам показа и место где је она била и од-
 вучени њен биљег па бачен у трње. Он то преговори и једном свом
 комшији, зашто нас је преварио, кад је знао да није та поклон-
 ница одатле и кад ју је он баш са оцем газде ове земље довукао
 ту — због новаца, гатали и т. д. па после његов род полудео, а
 овог чиче никоме ништа и т. д. Овај сави шипке па се измаче о-
 давде. Доцкан је већ било, да ту и више копамо, те тако сам пре-
 гледао само оставше биљеге и поклоннице, који су у главноме

били овакви сви, какве их овде у хрђавом цртежу престављамо. На некима најишао сам на прекрасне опште србске шаре, и на нека утамањена и излупана писмена. Тако на једном комаду у трње стојаху ова три писмена **К**, **Ж** и **З**. На другом једном у крај пута а зараслом у трње, пред који смо почели били да коламо гроб, па нам га оте мрак, нашли смо лепо и прекрасно писмо **Ъ**, а **Ш**. На осталима осим шара, због ватајућег се мрака не могах ништа више да спазим.

Одавде по мраку одосмо на конач кмета Павла Текића кући, младог озбиљног и доста разборитог човека. Наш писар Марић пошто се малко прихвати, чега је бог дао у кметовској кући, ходе у канцеларију оставивши ми свог пандура Велимира. Он је морао отићи, јер је у неком селу имао да продаје пеку земљу и обећа се да ће сутра доћи на *развалине кључке*. Дуго ми је се врзло по глави ово старо гробље србско које припада 12. 13. и у почетку четрнајестог века. Мисли су ми будиле по свим местима, а нарочито по развалинама кључким. Нисам дуго овако био замишљен; јер мој сапутник г. Милош познаваше врло добро и кмета и оца његова и ако га се ови слабо опомињаху. Док је моба вечерала која је копада кукурузе кмету, ми смо још били сами, а кад ова сврши ту бригу онда нас уведоше у собу застрту у коју дође отац кметов старац Марко од својих 70 година. Он је био инкосан; јер му је једини син кмет, који опет имаше двоје троје ли деце мале од 5—6 година најстарије и једно другом до увета. Док се је готовила вечера старац Марко по мало нас је и то са неповерењем неким разговарао. Песма је мобска орила се на пољу, а пјани власи остадоше и по вечери једни играјући и певајући, а други пијући и частећи се. Кмет је са својим чељадима служно мобу. Око пола ноћи скоро види смо врло мало лица и чича Марко ослободивши се мало ракијицом поче на питања наша много које-шта причати. Тако казиваше, како се сад липе слабо паде, не само у вече петрова-дне и у вече св. Илије; него и у вече самог Ивања-дне, и како с тога и нема више берићета и благослова божијег. Причаше, како је се свет сада покварно: како мало празнује као пре Ђурђев-дан. „Е сад ти су ти вели редки дудуци, око Ђурђева-дне, па и ако их још има, они обилазе поједине махале, а не и цео атар сеоски, те с тога и нема света, онако јака и здрава.“ Сад ти и гаће деца облаче кад која мати хоће, а не као у његово време на Ђурђев-дан и то да му за ноћ девојке, опереду, оснују, одкају, скроје, сашију, убеле и т. д. те с тога

је свет постао права кукавица. Сад очеви дају својој деци ножиће и оружје кад им је воља, а пре је то било на Бурђев-дан, на с тога су и били добри јунаци и т. д. Само вели још мало жене празнују, купају се, чине са стоком што треба, те с тога ти сада и има тога зла више у мушкараца, „За то ти је вели, сада више удовица но удоваца, а више девојака но момака. Пре су и удовци узимали девојке; а сад момчад често узимљу удовице“. Он нам причаше: да ова слаботиња људи додази и од соба, које је први пут Карађорђе завео у Србији, а до његова времена нико није ни знао шта је то фуруна — пећ. Собе су почели правити овуда прво Бошњаци, које је Карађорђе војујући на Босну овамо силом догонио и насељавао. После тога он је заповедио и овдашњим људима да праве соже и фуруну — пећке. Причао је и о томе како сада свет слабо светкује свеце, те је и с тога зло и поганштина. Вели „Турци сами нису никако на рад гонили у свеце, и то је била врло велика реткост да кога натерају да ради. Тако је један ага велики зулумћар, натерао био покојнога Јована његова друга, да му оре на Огњену Марију. Кад је друг његов изтерао плуг из свог двора а утерао у њиву агичу, па се прекрстио поменуо Бога и Огњену Марију, па почео да оре, алп осам добрих и угојених волова баш ни маћи плугом. Врачарице србске и турске (или потурчених Срба снахија) чиниле су све чини, ама све у залуд. Огњена је метула у *скришеже тисовог дрвета* па никакви чини, никакве враголије и чаролије не могоше учинити да плуг оре. Тако ага разљућен одпусти раденика, који ходе кући здраво са воловима, а агу заболи глава и сутра-дан... полуди!!! Тако нам причаше: „Сада су жене за то лење и нерадине управо *лоууже*, што се сада ређе на Божић даје женској деци да први пут почињу од свију радова да раде. Људи су слаби и маловечни и болешљиви с тога, што се не чини све оно на Божић сваражић што је се пре чинило. Ретко ти пду колеђани, ретко краљице, додоле, истина иду али махом циганске, лазарице су нам циганске, полаженик ти није полаженик него како уђе у кућу, па креше, ако иде много варница, он у себи шапље, „мени“, а ако је мало, то је домаћину. Нема ти сада ни вида да се јављају. Вели врло ретко ти сада виђа коња видовита кога виде јашу и коме су гриву плеле, нема ни видних кола, сад ти се сахрањују по њих неколико у даскама од једног грма одсеченим и т. д. Једном речју старац жаљаше старо добро време, а куђаше ново. Кад га даље за одело и рану питах, каза ми и признаде, да је ово зло и због тога: „што је се сад све одало на чаршидук

Немавти, синовче, дугачких, дебелих ресаника', нити кабаница, ни
 дивџара оних бана, ни малих женских калпачића црвених, а мушких
 шубара, ни оних ужичких опанака, ни војводских калпака, ни чак-
 ширира и долама. Сад ти је зло, јад и чемер. Пре, ко ти је кнез
 војвода или кмет, он је носио плаве доламе, плаве чакшире, црвен
 појас, пурдију, јелек и калпак; Ко је био онако прост човек тај-
 ти је носио дугачак ресаник гуњ до земље, ако је стар, перчин и
 дивџару, а ако је млад шубару. Носили су ти чакшире и ужичке
 опанке, кабаницу. Онда није требало соба. Легнем на сред снега
 у оном гуњу па се не бојим мрза ни студени. Сад ти је ђавоље
 ђурченце и јелечић као у буле и у Турака што је било. Опанци
 сад чим корачиш, а нога мокра. Пре они ужички и чизме па не
 може боље бити и т. д. много нам којешта причаше наш чича
 Марко, који по памћењу шта је кад било има преко 90 година,
 ама рече шесет до 70, те му тако и записа смо. Он је у време
 владе турске, а пре устанка Карађођева био шипарац па и орач
 још. Напослетку кад га син замоли да нас остави и да је време
 да спавамо, он рече: „Ето и мој син и има нешто на мене и нема.
 Бога ми ти је и он слаботња. Знаш јединац је па га мало гле-
 дам, а да имам још једног, би отишао од њега, да не гледам очи-
 ма ову слаботњу, а нарочито његове жгебавце мале, који ни жи-
 ве ни умиру. „Тако је синовци и господо садање, пре је боље би-
 ло, ама нису тако у вече Илина-дне мрсили, као ви сада а мој
 синко! Лаку ноћ и мирно спавање!“ Поноћ већ је одавно била пре-
 валила кад смо легли мало да спавамо; но до зоре ја нисам ни тре-
 нуо. Рано у јутро сађемо на *кулине*. Не гледајући на сва обећа-
 ња кметова: да ће дозвати људе, који имају старине нађене у
 кулнинема и око ових, да ће их замолити да ми покажу овде и т. д.
 Од тог свог посла не бејаше баш ништа. Ми смо опет прошли по-
 крај гробља у ком смо одкопавали гроб један и други одпочели;
 те смо се још боље и подоцније уверили о ономе што смо навели:
 да је ово прекрасно бивше старо-србско православно гробље из
 горе казаних векова. Све поклоннице биле су прекрасно израђене
 од белутка тврдог, а биљези су мало лошији, готово сви од пеш-
 чаника тврдог; сад тек дознадо смо: да је отац Ранисављев
 са својом браћом, не само заградио и присвоио ово праста-
 ро србско гробље; него га је још и крчио и излупао, те
 је с тога са сва четири брата своја полудио, са чега му
 је се и кућа скоро са свим затрла. Гробље је негда захватило
 звише од час хода и сада га има по ругим дворовима других љу-

ли. На једноме нађох прекресан крст изрезан, на другом ружу и сунце, на трећем полумесец и звезду са крстом одоздо; но бадава, кад га нисам могао копати. Не дошавши још развалиницама или тако званој *кулини кључкој*, хоћу да наведем народно држање о њима и њиховом постанку. Осим осталих навешћу причу г. Живојина Марковића проте ваљевског, који се у свему готово из речи у реч слаже, са причама оца кметовог Јована Секулића и у нечеи старца Ђоке. Сви су од г. проте старији од 80 година, а сви су скоро једно и исто само са нешто другим речима испричали ван чича Ђоке, који и причаше онако исто о кулинама кључким као и ови и опет о истим исприча у нечем равно својој првој и осталих поменутих лица, причи; и у нечем опет Која и ту другу причу, за коју сви рекоше да је знаду, али да је ова сад што иде најстарија. Ми ћемо врло у кратко навести те приче и то само у главnome: Био је један цар, млад, благо и добро народа србског, који је владао над србским земљама. Али му је залуд било добро његово и благо за народ, кад су његови великаши, не по царској вољи но по свом беспиду и лудој памети, мучили и угњетавали народ заостављајући га свакојако и глобећи само да се што више и боље обогате. Код тога цара служила је верна слуга по имену *Велимир* пуних девет година. На кад је се напунила девета година, Велимир видећи, да је цар за вечером добре воље, служећи га вином предије му чашу. Цар видећи то запита га: Е дете моје Велимире! Ево је данас баш равно девет година како ме служиш верно и поштено, нити ме наљути ни осрамоти пред ким. Три године био си ми на двору капицибаша. Био си ми веран и добар *двораник*, никог ниси без мог знања пустио у двор, а никог ниси отерао да му ниси верно дао све оно што сам ти дао да му даш. Ниједна сирота није се жалила на те. Три године био си ми ризничар у мојим ризничацима и држао све кључеве. Био си кључар од свега и свачега, ништа ми од тебе није валило, нити је за време твог кључарства што украдено и упропаћено. А ево три године равно како ме вином служиш, и до вечерас ниси ми никад предио чашу. Осим ове три своје дужности био си ми и вратар и *дворник* и *коморник* и *подрумар* и *светник* и *чистилник* и *ловник* и *соколник* па јето сада *чашник*, *виносишар* и *делибаша*, па те погрешше никако не учини; мора бити да ти је служба додијала. Велимир је одговорно цару: да он незна и непамти колико цара служи у његову добру: да му та служба у царском добру и није служба но господштину, те му се чини као да је јуче дошао и стао у цара;

да ће цара господара служити до века, ако га он не отера. А како га служи, то само зна цар господар и он може казати да л' је добро или хрђаво, а Велимир о томе не сме помолити ни беда зуба: да што је сада чашу прелио то му је не хотица прва и т.д. Цар га запита: што му се још осим царске службе најбоље на овом свету допада, а Велимир му одговори: да би волео да пропутује по цареву пространу царству и да му цар допусти да се може задржати неко кратко време, где му се допадне. Цар га пусти с тим, да опет дође и да му каже где му је се допало, па ће га тек онда пустити да тамо буде неко време. (НАСТАВИТЕ СЕ.)

Богословска конференција у Бону.

12—16 Августа 1875 год.

Знаменита одлука Ватиканског сабора од 18. Јулија 1870 год. изазвала је у римској цркви силни протест, који је познат под назовом *старокатоличког покрета*. Др. Игњатије Делингер, „онај неоспориво први човјек у цркви Берманије“ по рјечима Монталамбера стао је на челу тога покрета и окупио је около себе најзнаменитије научењаке-богослове не само Берманије, него и многих других страна хришћанског запада. Какве је кораке од стране Ватикана изазвао противу себе старокатолички покрет, познато је, — а познато је и то, да сви ти кораци не само што нису зауставили покрет, него су му још више енергије придали. Старокатолички конгреси Минхена, Келна и др. што су били држани за прошле четири године, сведоче о живој напредности покрета.

Покрет старокатолички са стране одцјепљења свог од римске цркве и образовања новог религијозног друштва на западу има за нас православне другостепени значај и ми у њему, са те стране, морамо видети само плачевну посљедицу западног религијозног строја. Него друга је страна тога покрета, која обраћа на себе пажњу православних и која нас приморава да са највишим интересом пратимо сваки часак у животу његовом. Старокатолици, изјавивши свој протест против

одлуке Ватикана 1870 год. изказаше своју готовност да приступе к разбору свију новоувадења западне цркве и после четворогодишњег најуриљежнијег научног рада, ставише себи за циљ, да на западу образују праву христијанску цркву, онакову, каква је она била до великог раздјелења цркава.

Ја се нећу заустављати на закључцима првог старокатоличког конгреса у Минхену, на коме су установљени били такви принципи, који састављају својину наше цркве, — принципи древног христијанства; ја нећу говорити о раду старокатолика у том одношају на Келнском конгресу и о установљењу постојане комисије, која је морала изучити питање о сајединењу цркава и која је, тежећи к православљу, позвала богослове Русије и Грчке, да с њоме заједно раде и пронађу средства да се постигне сајединење свију цркава, које не признају ватиканске одлуке: старокатоличке, протестантске, англиканске и др. са православном; ја нећу напомињати ни о преговорима, што је комисија старокатоличка имала са дичним „друштвом пријатеља духовне просвјете“ до прве половине 1874 године, ни о томе, да су ти преговори показали како је могућно, да се до успостављења православне цркве на западу дође. Моја је циљ само да представим шта је рађено на конференцији у Бону у мјесецу Августу ове године. Али да би појмљивији био рад овогодишње конференције и да очигледном постане сва важност тога рада, потребито ми је у кратким потезима показати, шта је прошле године на Бонској конференцији урађено по питању о сближењу западних неримских цркава са црквом православном.

На позив, обнародовани у Августу 1874 године од вође старокатолика, сакупило је се много богослова разних христијанских цркава из Њемачке, Швајцарске, Француске, Данске, Енглеске, Сјеверне Америке, Русије и Грчке, и конференција отворена је била 14 Септембра под председништвом др. Делингера. Каква је циљ те прве богословске конференције каже нам позивно писмо: „Задаћа ове конференције

састојаће се у разбору правила вјере првих вјекова христјанске цркве, а тако исто у разбору доктрина и установа, које се сматрају најважнијима и најнеобходнијима у васионској цркви истока и запада прије великог раздјелења њиовог. Није намјера овдје да се једна црква претопи у другу или да се слију уједно разне цркве; циљ ове конференције јесте да се установи духовна опћност на темељу „unitas in necessarius“ с тиме да се сачувају у појединим црквама све оне особине које собом не повређују суштину древне цркве.“

Узвишена та циљ остала је одпечаћена на сав ток конференције. Проникнути живом свјешћу своје задаће и тежећи да се достигне право братско јединство у Христовој цркви, богослови, који на конференцији учествоваше, дођоше до таквих резултата, до каквих никакав пређашњи покушај са јединења цркава није могао доћи. Пређашњи покушаји клонили су се к томе да једна црква добије власт над другом, — радило се је о томе, ко се коме поклонити мора; овдје је рјеч била о томе, у шта сви вјеровати морају. Гдје дух мира, дух братства, дух Христов господује, ту се и дјело сретним успјехом увјенчава. Погледајмо на успјех пак судимо!

Комисији, која је морала спремити радњу за Бонску конференцију, представљено је било православних шест догматичких и седам обредно-каноничких питања у којима се западни христјани од православних разликују и о којима се је на конференцији вјећати морало. Комисија је ваљано своје дјело извршила и радња њена изишла је пред чланове конференције на првој сједници исте.

Посље пет предходних сједница, на којима су свестрано разабрана била спремљена питања, на шестој, последњој сједници западни богослови дадоше сви једнодушни одговор на иста у следећем :

Догматичка питања :

1.) *О цркви и о глави цркве.* Конференција безусловно усваја учење да је „само васионска црква, законито заступљена од епископа, прави и непогрјешиви тумач и чувар вјере“.

Другу половину питања о равенству међу свима епископима оставила је конференција за сада неразрјешеном, дочим још није било код свију старокатолика усвојено тачно појимање учења древне цркве, да је римски епископ *primus inter pares*.

2.) *О св. Духу*. Конференција не сматра учење западне цркве о исхођењу Духа светог као догмат, али одлучно рјешење оставља на будуће време.

3.) Догмат о *безгрјешном зачећу Богородице* апсолутно се одбија и проглашује се незаконитост његова.

4.) На питање *о добрим дјелима* конференција изриче осуду своју против свега онога, што осуђују православни у учењу о добрим дјелима.

5.) Тако се исто одлучно исказује конференција и против учења западног *о грјесима*.

6.) На питање *о загробном животу* конференција ограничава се за сада тиме, што безусловно осуђује теорију индивидуалности у корист мртвих.

Каноничка и обредна питања:

1.) *О символу вјере*. Конференција признаје да је незаконитим путем уметнута у Символ рјеч „*Filioque*“ и тиме се с формалне стране даје сатисфакција православнима.

2.) *О крштењу* изјављује се конференција одлучно, признавши да је форма закрпуивања зајиста древна и да она управо саодговара значају библијске рјечи *βαπτίζω*.

3.) На питање *о миропомазању* конференција изриче да она признаје безсумљиво правилним: да то таинство обављају не само епископи, него и свештеници. У погледу тога, када треба обављати то таинство тврди, да премда се источни обред миропомазивања дјеце оснива на врло древном предању, ништа мање и западна црква има важна темеља своје обреду и сматра зато, да оба обреда могу бити подједнако уздржани.

4.) На питање *о Евхаристији* конференција одговара а.) да она не сматра неопходним да хљеб мора управо прјесни бити, б.) да она одобрава молитвено призивање св. Духа у

акту освећења св. дарова, в.) да уведење причешћивања под *обави* вида на западу није данас него питање времена.

5.) У погледу питања о *Покајанију* исказује да теорија индулгенција у смислу латинском апсолутно се одбија.

6.) На питање о *безженству свештенства* конференција има разлога устегнути се, да одрјешито одговори, због другостепених узрока.

7.) На питање о *Јелосвештењу* конференција тврди, да се то таинство може обавити над болестницима, који баш нису при смрти и прибавља, да уље за таинство могу осветити и свештеници, а не само епископи.

Осим ових, конференција је рјешила још неколико питања у подпуно православном смислу, н. пр. да литургија мора се свршавати на језику, који народ разумје, да је народу слободно читати св. писмо на своје језику, да никакав превод св. писма (разумјевала се је овде *Vulgata*) не може имати важнији авторитет од оригиналног текста и др.

Ово су резултати, који су добивени на првој Бонској конференцији. Они сами по себи показују колико је значајан старокатолички покрет у обште и какву особиту пажњу заслужује он у чесности од нас православних, нарочито с тога, што су они први покушај старокатолика у овоме правцу.

Кад би ти резултати били *последњи* закључак старокатоличког покрета, на коме ће се он и зауставити, ми неби имали повода особиту им важност приписивати; у њима би ми видели само то, да се западни христјани једним кораком приближише к православљу, али да је врло далеко још жељено јединство цркава. Резултати су добри и љепи, али узети у смислу посљедње рјечи старокатолика, они нам не доказују ништа, јер најглавнија разлика међу нашим вјероучењем запада — питање о *Filioque*¹⁾ није одлучно рјешено у смислу еванђелског учења. Оно је истина признато незаконитим са формалне своје стране, али догматичка страна питања, страна најважнија остала је неразрјешеном. То исто можемо рећи

¹⁾ т. ј. о произхођењу Духа светог.

и о питању о главенству Папе, које није одлучно рјешено и о неким другим питањима. Али у томе баш и састоји се сва важност резултата добивених на првој Бонској конференцији, што она нису посљедни закључак старокатоличког покрета. Они нису друго него први, управо *најпрви* корак к сближењу са православном црквом.

Старокатолици, тек што стадоше на земљишту протеста, исказаше своје убјеђење, да је необходимо подвргнути строгој критици све оно, што је у област вјероучења придодано посље раздјелења цркава и одма, у самоме почетку свога рада (1871 год.), они се обратише к истоку за помоћ, изјављујући да признају, да се на истоку, у православној цркви, сачувала древна христјанска истина. На сабору у Келну они усвојише ове принципе :

- 1.) Божественост Исуса Христа.
- 2.) Он је основао Цркву.
- 3.) Изворе за дјеловање у сајединењу цркава састављају:
 - а.) Свето писмо.
 - б.) Учење васионских сабора и
 - в.) Учење св. отаца нераздјелене цркве.
- 4.) Критеријум у дјеловању мора служити она изрека

Викентија Лиринаског; *Quod semper, quod ubique, quod ab omnibus creditum est.* (Што је свагда, што је свуда, и што је од свију веровано.)

5. У дјеловању служиће се само методом историчким.

Ти принципи руководили су вођама западне реформе за сво време од келнског конгреса до Августа 1874 год. у њиховим сношајима са разним црквама и показали су им, да главним начином пажња њихова мора бити обраћена к источној цркви не само, него да у сношају са источном црквом они само могу наћи остварење Викентијеве изреке. Ти исти принципи убједили су их да једини пут, којим се велика мисао о сближењу цркава остварити може, то је, ако се на јавним сборовима сусретну богослови православни и богослови не-

римског западног христјанства, пак се ту договорно сложе у одређенењу онога, што управо саставља чисту васионску истину, шта ли је пород незаконитог живота и поквареног времена. То је убјеђење довело старокатолике на сретну мисао да сваке године сазивљу на конференције у Бону, или у другом каквом важнијем мјесту, из свију крајева богослове који сачуствују дјелу сближења цркава. Првим остварењем тога убјеђења и била је Бонска конференција 1874 године. Ту је ваљало покушати колико значаја могу имати непосредни сношаји представитеља богословске науке православне са представитељима богословске науке запада и морао се је темељ положити даљем дјеловању. Пронијнути духом љубави духом мира, слободни од свију оних предрасуда, које су пред очима имали вође црквеног сајединења у Лијону и Флоренцији (1274 и 1439), сакунише се у знатном броју старокатолички, англикански, протестантски и православни богослови. Таково разнообразије у саставу конференције не само што није до сукоба довело, него је баш најјаснијим начином показало колико је добросавјестна била тежња свију присутних, да се до братског црквеног јединства дође. Видилисмо резултате, који су добивени при првом томе покушају, а ено нам и бесједе председника конференције, која нам показује, чему се можемо надати у будуће¹⁾.

По добивеним резултатима ми можемо већ свој суд исказати о томе, колико се је оправдао метод реформаторског дјеловања западних богослова, а важност саме конференције познаћемо колико по формулираним одлукама догматичким и каноничко-обредним, толико више ако се обазremo на то, шта је урађено после конференције у течају једне године дана до сазова овогодишње конференције.

У периоду времена од Септембра пр. год. до Августа ове године старокатолици у дјелу реформисања пођоше врло

¹⁾ Bericht über die Unions-Conferenzen zu Bonn 1874. von Dr. Fr. H. Reusch, стр. 18—23-

далеко. Сва она питања, која су bila предметом вјећања прве конференције и која онда због неких прилика нису могла бити рјешена, а у рјешењу којих међутим они су се осјећали властима сами одлуку изрећи, била су формулирана у смислу чисто православног. Тако питање о примату разрјешено је у смислу да је римски епископ *primus inter pares* и ништа више: питање о безгрјешном зачећу Богородице апсолутно је осуђено: питања о добрим дјелима, о грјесима и о затробоном животу одлучно су рјешена у православног смислу. Рјешена су сагласно са православним учењем и питања каноничко-обредна, о којима је вјећано на првој конференцији. Само питање о безженству свештенства старокатолици ако су и рјешили у смислу православног, али остварити то рјешење нису хтели због тога, што би, као што добро примјечава г. Кирјејев, тада ултрамонтанци ускористили се такoвим поступком старокатолика и почели би викати против њихове неуздржности и доказивати, да сав смисао старокатоличког покрета састоји се у томе, да се вође његове ослободе од целибача. Сва горња питања формулирана у православног смислу била су уведена у старокатолички катихизис и таким су начином добила своје остварење. Једино од пређашњих питања о проихођењу Духа светог, остављено је у ономе стању, до кога га је конференција довела. Руковођачи реформисања нису се могли сами одлучити да приступе к расправљању и рјешењу таковог питања, које саставља најпрву и најглавнију разлику међу источним и западним христјанством. Разрјешење питања о проихвђењу Духа светог одложено је било до другог обћег сбора богослова; оно је и било предметом овогодишње конференције богословске у Бону.

Немам намјере да описујем у свој подробности Бонску конференцију ове године зато, што ће ових дана изићи по-дробни извештај о њој на немачком језику од д-ра Рајса и што се надам да ће тај немачки извештај бар у изводу са-обштен бити читаоцима „Сиона“. Ја ћу само да по мојим

белешкама што сам из Бона донео, провјеривши их по чланцима, који су о конференцији били напечатани у „Deutscher Merkur, у L'Union chrétienne“ и у „Церковномъ Вѣстникѣ“, представим обћи карактер конференције и резултате, који су на конференцији добивени у корист сближења црква.

Предметом овогодишње конференције морало је бити, као што сам већ споменуо, рјешење питања о происхођењу Духа светог. Сама по себи очигледна је важност тога питања; та је важност наглашена била и у позивном писму д-ра Делингера од 20 Јунија о. г. а свјест о важности питања и о великој користи за човјечанство кад би питање разрјешено било повољно, сакупила је у Бон са свију крајева неримског христијанства многе богослове да о питању вјећају, да се к рјешењу његовом приближе и да тиме пут спреме к обљежељеној цјели.

Конференција је отворена била 12 Августа у такозваној музикалној дворани Бонског университета. Предсједавао је др. Делингер. Записивали су говоре др. Рајш и секретар Кирјејев. Учасника је било стотина, између којих 18 старокатолика из Берманије и Швајцарске, 54 Англиканаца из Енглеске и Америке, 9 протестаната из Берманије и Француске и 19 православних¹⁾.

Вјећања о главном предмету конференције заузимала су на обћим сједницама тако рећи другостепено мјесто. Она су била специјалним предметом одбора, кога је конференција из

¹⁾ Од православних били су следећи: из *Русије*: Ректор Д. Академије Петроградске пр. Јанишев, проф. Осинин, тајни савјетник Филинов, тајник друштва пријатеља дух. просвјете Кирјејев, Висбаденски прота Тачалов, савјетник Сухотин и проф. Модестов; из *Цариграда*: архимандрити Вријеније и Анастасијадис и дјакон Вафидис; из *краљевине Грчке*: архиепископ Сире и Теноса Ликурго и професори Атинског универитета Дамалас и Росис; из *Србије* архимандрит Сава; из *Македоније* управитељ учитељског Сјеменишта др. Марулис; из *Румуније*, епископ Измаиле Мелхиседек и епископ Генадје; из *Енглеске* Др. Овербек, — и ја.

једанајест лица — старокатолика 3, англиканаца 3 и православних 5 — изабрала, да разбира поједине тачке питања, пак да на обћој сједници реферише о добивеном резултату и обћем претресу да тај резултат подвргне¹⁾. Обће је сједнице обично отварао предсједник са научном бесједом, која непосредни управо одношај к питању о происхођењу Духа светог имала није, него се је главним начином клонила к томе, да покаже растројство ватиканске цркве, која је усљед својих безбројних новоуведења изгубила карактер католички, да представи одношај, у коме се данас налазе све цркве према ватиканској цркви, да докаже потребу да се све цркве саједине на темељу учења древне, нераздјелене цркве и да узбуди присутне на конференцији да се духом мира и љубави провићну и да допринесу к остварењу великог пророчанства Христовог о једном стаду и о једном Пастиру. Посље предсједничкове бесједе један од чланова одбора реферисао је о закључку одборском и тада се је отворила засебна расправа одборског закључка. То засебно расправљање обично је врло мало времена односило, јер је реферисани закључак о извјестној тачци, по пуноћи исцрипљености своје, мало повода представљао, да се још о њему говори.

Остављајући њемачком извештају да нам каже о подробностима одборских закључака и о току говора на обћим сједницама, ја ћу да представим сада обћи резултат друге Бонске богословске конференције.

Обћи смисао резултата овогодишње конференције састоји се у томе, прво, што су старокатолички и англикански богослови признали безусловно обвезним за себе учење о происхођењу Духа св. онако, како га је примала древна васионска црква и како је оно изложено у VIII члану Никео-цариградског симбола; и друго, што су они обвезали се

¹⁾ Одбор су састављали Епископ Рајнкенс, Делингер и Ланген од старокатолика, Мејрик, Лидан и Невин од англиканаца; архиепископ Ликургос, Анастасијадис, Вријеније, Јанишев и Осинин од православних.

богословска мњења о происхођењу Духа св, излагати само у оном духу, у коме су она изложена у списима св. отаца древне нераздјелене цркве. Тај управо смисао имају сљедеће четири тачке, које су биле предложене на конференцији и које су без икаквог спора усвојене биле од свију присутних:

„1.) Ми усвајамо васионске симболе и вјерске одлуке древне нераздјелене цркве,

„2.) Ми признајемо да је прибавка „*Filioque*“ уметнута у Символ нецрквенозаконитим путем.

„3.) Ми се обвезујемо излагати учење о св. Духу онако како је оно изложено од отаца нераздјелене цркве.

„4.) Ми одбијамо сваку мисао и сваки израз, у коме би се садржавао појам о двама принципима, или *ἀρχαί* (начела) или *αἰτίαι* (узроци) у светој Троици.“

Ове четири тачке у погледу питања о происхођењу Духа светог догматно изражавају догмат првобитне цркве у смислу управо васионском, јер, као што добро примјечава Бриселска *Union chrétienne*, оне садрже у себи у догматичком одношају двје најсуштаственије тачке древног васионског учења о светој Троици, наиме. 1.) У св. Троици нема него један *почетак*, а тај је почетак Отац и 2.) Дух свети *исходи* од Оца онако исто као што се Син *рађа* од оца. Али чланови конференције нису се задовољили тим обћим опредјељенима, него учинише предлог, да се питање о происхођењу Духа светог подробније изложи рјечима светих отаца нераздјелене цркве и да тако изложење представљено буде конференцији, која ће га морати објавити и усвојити. Тај је предлог подупрло предсједник конференције при изјави мњења старокатолика о томе, какав значај имају св. оци источне цркве у сравнењу са св. оцима западне цркве и како они (старокатолици) признају, да су први били и биће увјек учитељима посљедних у свима главнијима и најважнијима богословским питањима. За православне тај је предлог изгледао сувишним, јер, прво, у горњим 4 тачкама православни су већ налазили исповје-

даве вјере англиканаца и старокатолика о происхођењу Духа св. чисто православно, а друго, што се је тиме прелазило из области догмата у област богословља. Дух љубави и мира ипак их је приволео да уступе опћој жељи и одбору конференције одма је повјерено било, да приступи к саставу таког изложења, избравши Јована Дамаскина, да његовим рјечима опредјели у честности учење о Духу светом.

Св. Јован Дамаскин, као представитељ учења древне цркве о исхођењу Духа светог, био је изабран по предлогу једнога од старокатоличких чланова одбора. Дамаскину је дато предпочење од свију прво зато, што он по добу у коме је живео завршује собом круг грчких св. отаца — богослова древне нераздјелене цркве; а друго, што у своме богословљу он представља скуп свију мњења грчких светих отаца, који су прије њега били и напосљедак, што он има авторитет светог оца и ученог богослова како на Истоку, тако и на Западу.

Изложење учења о происхођењу Духа св. по Јовану Дамаскину представљено је било у шест тачака. После свестраног обсуђења свију тачака у одбору, на обћој сједници 16. августа предсједник др. Делингер представио је најпре вјеровање англиканаца и старокатолика о происхођењу Духа светог, опетовавши гореприведене четири тачке, и онда је у пуној свечаности прочитао следећих шест тачака, које су од свију чланова конференције усвојене биле:

„Ми примамо учење св. Јована Дамаскина о происхођењу Духа светог, како је оно изложено у следећим тачкама и то у смислу учења древне нераздјелене цркве:

„1., Св. Дух *исходи од Оца* (ἐκ τοῦ πατρὸς) као из почетка (ἀρχῆ), узрока (αἰτία) и извора (πηγή) Божанства. (Di recta Sentetia n. 1. Contra Manich. n. 4.).

„2., Св. Дух *не исходи од Сина* (ἐκ τοῦ υἱοῦ), јер у Божанству има само један почетак (ἀρχῆ), један узрок (αἰτία), којим је постало све што је у Божанству. (De fide orthod, I, 8.).

„3., Свети Дух исходи од Оца кроз Сина (De fide orthodox, I, 12; Con. Manich. n. 5; Delhymno Trisag. n. 28; Kom in Sabb. 5. n. 4.).

„4.. Св. Дух јест слика Сина, слике Оца (De fide orthodox. I. 13,) који од Оца исходи и у Сину почива као његова пројављујућа сила (De fide orthodox. I, 7; Jbid. I, 12).

„5., Св. Дух јест лично произведење од оца, које је својствено Сину, али не од Сива, јер је Он Дух уста Божанства, који казује Рјеч (De hymno Trisag. n. 18).

„6., Св. Дух образује посредништво међу Оцем и Сином и кроз Сина саједињен је са Оцем (De fide orth. I. 13).“

Ове тачке изложења учења о происхођењу Духа светог Јована Дамаскина узете саме по себе могу изазвати различна размишљења и тумачења особито са стране оних, који нису најбоље посвећени учењу св. отаца. Такову околност имали су пред очима богослови православне цркве, кад им је било представљено на обсуђење горње изложење и да би предупредили свако сумњиво тумачење, они прибавише у почетку изложења оне рјечи *у смислу учења древне нераздјелене цркве*, да се зна, да свака појдина тачка изложења, кад би собом представила какву нејасну мисао, треба је тумачити са односним мјестима из списка дрругих св. отаца древне нераздјелене цркве, који учише о духу светоме, као Атанасија великог, Епифанија, Василија великог, Григорија Богослова, Јована Златоустог, Григорија Ниског, Кирила Александријског. Осим тога, православни богослови не сматрајући себе ничим овлашћенима да у име своје цркве гласају и тиме на конференцији исказују своје мњење, као мњење цркве којој припадају, свечано изјавише, да они примају горње изложење Дамаскина условно и да придржавају себи право одлучно своје мњење изрећи о томе онда, кад односне помјестне цркве свој суд о изложењу изреку. Овакова изјава од стране православни имада је тим више значаја, што ниједан од православних, који на конференцији учествоваше, није био

официјални представник своје цркве, и као такав он је могао своје само особно мњење изрећи, нити је таково његово мњење било, нити је могло бити сматрано као мњење цркве, којој он припада. Може бити да није далеко време, кад Бонске конференције неће више имати карактер приватних договора међу богословима разних цркава, него да ће се на свечаном сабору са званичним представницима цркава закључити и подписати обћа формула догматичког учења једнаког за све не римске Христијане, а дотле на здравој богословској науци остаје дужност, да разјасни и опредјели у тачности смисао рјечи Дамаскинових не само, него и других св. отаца о проихођењу Духа св. и да спреми и углади пут да се објежељско црквено јединство постигне.

Бонске конференције другчије се баш и не могу сматрати него као предуготовителни рад за будући званични договор међу представницима помјестних неримских цркава и свечани договор сајединења истих цркава, на темељу јединог обћег вјерског учења, које је установљено од Христа Спаситеља, проповједано од Његових ученика и изложено од светих отаца и учитеља древне нераздјелене цркве. Да ће тај предуготовителни рад усјешно поћи, служе нам јамчевином прво, резултати, који су добивени на лањској и овогодишњој конференцији у Бону, друго, рјешителна одлука старокатолика да још сада и то *одма* искључе из Символа вјере „Filioque“ и треће, што је најглавније и што се је већ од четири године оправдало, одлучна подчињеност старокатолика, а у јакој мјери и англиканаца, суду древне нераздјелене цркве.

Осим питања о проихођењу Духа св. на дневном реду овогодишње Бонске конференције била су још нека питања о којима се морало дуже конференцијално вјећати усљед њихове важности, но која нису могла бити исцрпљена због тога, што је врло много времена заузело рјешавање питања о проихођењу Духа светог.

У бесједи свој, после свечане објаве споменутог изложења Дамаскиновог, др. Делингер нагласио је о питањима која су на претрес конференције доћи морала, наиме, о важности англиканског рукоположења и о тако званом Пургаторијуму.

У пређашњим договарањима са англиканским богословима старокатолици дођоше до саглашења са њима о ваљаности англиканског рукоположења, али дочим је остајало још да се најглавније у том питању достигне, т. ј. да се православни сложе са старокатолицима у признању тог рукоположења, то Делингер, остављајући да се на будућим конференцијама то питање рјеша, хтјео је само да представи, на основу чега дођоше старокатолици до признања правоваљаности апостолског прејемства у англиканској цркви; „ако ћемо одвише цјепидлачити, то ћемо морати довести у сумњу и римско рукоположење и тада збогом сближење“ завршио је рјеч о томе питању Делингер. Питање о ваљаности англиканског рукоположења врло је важно у свој овој ствари, и ако се православни приволе, или боље да кажем, ако англиканци успјеју доказати правоваљаност свог рукоположења православнима, тада се за сигурно може држати да ће јединство англиканаца са православнима достигнуто бити.

Друго питање, о коме се је на конференцији вјећати морало самим је Делингером тако рјећи раздрјешено и то на пуно задовољство свију присутних у једној бесједи његовој. Он је најјаснијим начином развио учење древне цркве о молитви за покојнике и о опроштају грјехова, представљајући како је у средњем вјеку у противуположеност томе учењу и на мјесто његово установљено „модерно-римско“ учење о пургаторијуму и о опроштају грјехова и напосједак какве је жалостне посљедице имало то ново учење, и до каквих је страшних зада довела христјанску цркву римска теорија о индулгенцијама. „Са таквим учењем о пургаторијуму ми немамо никаквог посла, као што немамо посла са римском

теоријом о индулгенцијама; у тим питањима ми се држимо просто учења древне нераздјелене цркве и таким начином састављамо једно са нашом браћом православнима“ завршио је говор по тим питањима Делингер. При такој свечаној изјави старокатолика, православни нису знали друго, него им руку пружити и браћом их својом у Христу назвати.

То су ето резултати овогодишње Бонске конференције. Важност тих резултата очигледна је, а још ће очигледнијом постати кад се читаоци „Сиона“ упознаду са дивним бесједама, које је предсједник конференције на обћим сједницама изговорио. Из тих бесједа упознаће сву узвишеност православне науке и чуће из уста првог западног богослова да једина црква, која је сачувала управо апостолски карактер и која садржи у себи зачетке за обћи препорођај свега хришћанског свјета, то је црква православна. —

Свој извјештај о Бонским конференцијама ја сам свршио. Допушти ћу себи још само неколико рјечи на примјетбе њеких дилетанта — богослова о старокатоличком покрету.

Старокатолици, веле многи, ако зајиста признају да је у млогоме повређена древна хришћанска истина на западу, како су освједочени да безбројна новоуведења запада немају законитога темеља, ако су убјеђени да се чисто евангелско учење сачувало на истоку, што нису одма свршили рачуне своје са западом и прешли у православље, те би се ствар тиме свршила по њих добро, а по православне користоно? До душе то би најкраће и најлакше било. Али мени и многим другима представља се та ствар некако другчије; пита се на име, да ли би у интересу православне цркве било, да старокатолици *avec armes et bagage*, по изразу једног господина, који је са мном радо о старокатолич. покрету говорио, пређу у православље, и да ли је управо могуће да тако сљепачки тај прелаз они учине? Прелаз из једног вјероисповједања у друго без предходног, зрјелог научног обсуђења тако важног корака могао би се сматрати, а управо би га и тре-

бало сматрати лакомисленим, површним, нити би се много могло рачунати на озбиљност и дуготрајност његову. Прећи из једног вјероисповједања у друго може се само после прилежног, дубоког изучења новог вјероисповједања; иначе прелаз је безначајан. Да религија није друго него нека филозовска формула, која само разуму припада, то лакше би било захтјевати промјену формуле: доста би било убједити противника да је нова формула правилнија, а да је његова погрешна и ствар би била готова. Али религија није филозофија. Она је угњездјена у души човјека, она обухваћа све његове психичне силе и у такој се мјери идентифицира с њима, да се може промјенити и замјенити новом, само после другог настојавања и борбе са самим собом. Лако ће вјеру промјенити само онај, који не појима суштину религије, који не осјећа религију, или краће да рекнем, који нема религије; а о вођама старокатоличким ми то зајиста рећи не можемо, кад врло добро знадемо, да су они сав свој живот посветили изучењу религије и да су већим дјелом и служитељи њени. Западној цркви тешко је наједанпут одлучити се од свога прошлог, и вође старокатолички васпитани у тој цркви, прошавши много десетољећа у испитивању религијозне истине, не могу безобзирно бацати се у наручија другој цркви. Они хоће да западну цркву расчисте од свих новоуведења, која се увукоше у њу после X. вјека и да јој поврате древну истину, ону истину, која се је свето у њој очувала до великог раздјелења цркава и коју они наоде данас у нашој православној цркви. *Unitas in necessariis* то је лозинка старокатолика и у тежењу да то јединство успоставе међу западном и источном црквом састоји се сав рад њиов, сав смисао старокатоличког покрета. Обредне особине појединих цркава имају другостепени значај у њиовим очима. Њима је стало до јединства и кад то јединство постигну, они су постигли своју циљ. Православна црква у том њиовом раду мора им руку помоћи пружити, јер и по њеном учењу, догмат мора један

бити, а обреди имају другостепени карактер. Обредне особине имају и међу нама самима, али зато опет смо једни: нас везује јединство догмата и то јединство даје једнако право називати се правим православним и мени у Задру и ономе у Петрограду или у Благовјештенску. Велика цјељ православног мора се састојати у томе да по силама својима допринесу, да се на западу оснује подпуно независна *западна православна црква*.

Кад са оваког погледа узмемо старокатолички покрет, ми нимало не морамо жалити што старокатолици нису прешли у православље, шта више ми се томе морамо радовати, јер у њеном острожном поступању ми морамо видети сву озбиљност њеног дјеловања не само, него и добру јамчевину успјешности. Каква је хасна православној цркви, што ће прећи к њој неколико немачких професора, — одговорио ми је проф. Осинин на неке моје скептичке примједбе. И зајиста, ништава би била корист православној цркви да се неколико хиљада старокатолика придружи к њој у сравнењу са оном користи, коју она исчекивати може, ако пођу и даље у свом реформаторском раду, онако као што су почели Делингер, Ланген и други вође старокатоличког покрета. „Пођимо овим путем и ми ћемо се Божијом помоћи приближити к остварењу великог пророчанства Спаситеља“ рече у једној својој бесједи др. Делингер. Нека православна црква буде само штедра у пружању помоћи онима, који код ње истину тражу и јединство међу свима неримским црквама постигнути се мора.

Проф. Н. Милаш.

Наш г. митрополит Михаил

као председник међународнога одбора за подпомагање народа у Херцеговини и Босни, издао је следећи позив на све јевропске хришћанске народе.

„Браћо! свуда је допро глас невоље што снађе сиротињу Херцеговине и Босне; па и до вас је допро одјек

туђинских гласова, којим српски народ у Босни, Херцеговини и Старој Србији вапије за помоћ у великој погибији својој.

Овај витешки — но варварском отоманском силом потлачени народ, кроз дуге векове сносио је све муке и патње, као што су трпили и мученици хришћани од незнабожаца. Све што је зверска ђуд турска могла пожелити, и дивља душа њихова смислити ради уништења православног славено-српског народа на балканском полуотоку, — све је то као бујица изливано над главом јадне турске раје, која у очајању више пута устајаше, да се брани, али не успеваше за то, што непријатељу помагаше Јевропа, те због тога сиротиња и изгуби веру у правичност Јевропе, а сачува још само, као светлуцање мртвачког кандила, наду на милост божију, и уздајући се на своју срећнију и слободнију браћу у Србији и Црној Гори.

Довста и сињи би камен проплакао од тешких и нечувених јада и невоља у Босни, Херцеговини и Старој Србији! И зар вама, браћо, да ређамо и причамо та зла, те грозде и ужасе, кад их у крупним потезима налазите обележене у путничким причама по дивљачким африканским пределима.

— Хоћете ли, да вам их само неколико поменемо што се до скоро па и данас, на очиглед просвећене Јевропе догађају? Глобе и намети свакојаке врсте дотераше рају — некадашње господаре земље, до просјачког штапа, огулише је до голе душе, и то не само сада но и у обично мирно доба, те је већ с тога више пута тражила спасења у бежању или расељивању. А убијства, апшења и дугогодишња робија у мрачним подземним тамницама „где се легу змије и акрепи“, безчашћење жена и покољ нејаке деце на материнским грудима, — то су појаве и догађаји у Босни и Херцеговини на дневном реду.

Али о ужаса! Ево недела што их ни зверови ни сами дивљаци неби учинили! Турци у Босни и Херцеговини у другој половини 19 века, у пркос хришћанској цивилизацији

и да очиглед Хришћана, силних и моћних, у пркос сваком људском осећању, набијају живе људе на коље, и живу рају привезују на ражањ и пеку, па кад овим до очајања доведена раја устаје, можда последњи пут, на оружје да учини крај својим патњама, или да јуначки изгине, — онда зар остали силни и просвећени хришћански народи да ћуте?

И зар овај мученички српски народ у Босни, Херцеговини и Старој Србији није заслужио у својој несрећној судби бар толико учешћа колико и Јелада, кад јој оно пре 50 година притекоше у помоћ Инглеска, Француска и Русија? Српски је народ више него ма који други издржао борбе бранећи Јевропу од силне отоманске поплаве. Српски је народ вековима проливао крв своју на свима пољима, где се за хришћанску просвету и цркву водила борба противу варварства.

Сетите се, браћо и сестре — уживајући срећу и слободу у мирној својој земљи — свију тих околности! Сетите се и покрените се на учешће у нашој грдној несрећи било у име заједничког славенског порекла, било у име хришћанства и свете православне цркве, било на послетку у име човечанства!

Српски је народ Босне и Херцеговине одсудно устао на оружје, да или извојује себи народну слободу и човечанска права своја — или да јуначки изгине и да се сахрани под развалинама своје домовине. А међу тим док се борба не сврши, сваки дан гину стотинама његових најбољих синова, а хиљадама рањеника и нејачи кука и тражи склоништа у шуми или на туђем земљишту у Србији, Црној Гори и Аустро-Угарској. Помозите браћо, помозите као срећна истинита деца хришћанске слободе и просвете!

Вама се браћо обраћамо, који имате осећања спрам сиротиње, који желите добро невољној својој браћи, које боле срце за браћу, која се очајнички излажу да спасу себе од уништења; похитајте и то што скорије, колико ко и чиме

може, у помоћ. Похитајте док их душмани нису огромном силом сасвим утаманили! Похитајте и пружите братску руку помоћи, јер што је за борце тих крајева турска сабља, то је за старце и нејач по планини и туђим земљама оштра зима, која наступа, и одсуство залогаја хлеба. Љубав хришћанска према човеку и сирам целог човештва у обште изказивала се, мимо политике, у све векове и у сва времена у разним видовима добротворства и сачувствија; јер је то налагало хришћанско милосрђе. Нека вам особито сада буду на уму речи спаситељеве: „Све што учините ма коме од млађе браће моје, то сте учинили мени.“

Прессд. међунар. комитета за сиротињу, митрополит србски

Ш И Х А И Л.

Овакав позив, пуштени већ у свет од стране нашег преузвишеног Архипастира, напомиње нам с једне стране она несрећна и грозна времена незнабоштва кад су први хришћани трпели свакојаке мукe и невоље од непријатеља Христових, а с друге стране — оне велике јерархе и свете очеве првенствујуће цркве христове, који у таквој прилици и могоше и хтедохе дићи свој глас у одбрану и заштиту бедне млађе браће христове и разпламтити срца људска да се гласу њиховом одзивају и приносе *скудну лешту* на олтар сиротиње према потреби и према своје материјалноме стању.

И заиста у првим вековима хришћанства, кад се дружина хришћанска налазаше у тешким политичким околностима, и кад подобно нашој ојађеној браћи Босне и Херцеговине — под притиском силе неверничке — насељаваше непролазне гудуре и дубраве и тражаше хлеба и крова у туђинству, — добротворство овог реда, на које сада наш Архипастир позива сву срећнију децу хришћанске слободе, *изказивало се доиста* далеко боље и обилатије у *засебној помоћи*, него што се исказивало у пожртвовању на *оште* добротворне установе и подизање општинских странопримница и завода за сиротињу, каквима је сада, да рекнемо, обилато снабдевена просвећена Европа. Јер ту небеше питање о поболшању живота и стања угњечене и потлачене браће хришћана: ту беше питање о залогају хлеба, — дакле питање о опстанку живота човекова, као што је случај данас са кукавном нашем браћом Босне и Херцеговине.

И премда је изрека Господова: „*кад чиниш милостињу, нека незна лева твоја рука, шта ће уделити десна*“ оставила у неизвесности многе посебне примере добротворства и милостиње, али је и пак извесно, да је *милостиња* у првим вековима хришћанства била базис, на коме се зидало и одржало младо хришћанство.

Историја нам казује, да су новокрштени често раздавали своје имање беднима, као што беху између осталих св. Кипријан, св. Пајсије велики, па готово и сви они, које црква бираше и узди-
 заше на највиши ступањ јерархичке службе. Познати оци цркве: Василије велики, Јован Златоусти, Атанасије, Амвросије и многи други, беху бедни за себе но богати за сиротињу: за сиротињу и нејач у њих вазда беху отворена и врата и срце. Шта више, Златоус вели, да је свака кућа хришћанска уједно и *сокровишница* за бедне. „Ваш дом, пише он Хришћанима, може у једну руку да буде права црква христова ако се само освештава делом доброчинства. Будите чувари тога светог сокровишта и свештено-служитељи сиротиње. Чувство човекољубља и доброчинства дају вам право на то свештенство. У вашој кући, у којој се обично молитвено Богу, нека пламти жртвеник *милостије*; и кад год пођете на молитву к Богу, одредите најпре ко у чему и колико може на сиротињу, па онда узнесите у молитви душе ваше к небу. И ако тако узрадате, ваша ће кућа бити тврђа него градови и браве, него оруђе и солдати.“

Пред црквама и Епископијама беху удешени ковчежићи за сиротињу и ниједан хришћанин није пролазио поред њих а да их се својом милостивом и подашном руком недокосне. Св. Златоуст спомиње и о њима па вели: „као што бистри поточићи, који теку око наших молитвених домова, служе за умивање наших руку, које подижемо к небу на молитву: тако су пред црквама ковчежићи за сиротињу, те да очисте и освештају наше руке милостињом пре, него што ћемо их подигнути к небу на молитву.“

У опште у тешким данима гонења и мучења првих хришћана, све и свашта располагало је срећнију њихову браћу к сачувати и милосрђу и загревало срца не само људи већ и жена, да се живо и пламено заузимају за млађу браћу христову и да им по потреби и по могућству помажу. Св. Григорије Богослов пише о својој мајци Нонни, да је имала такву жеђ за доброчинством, да — кад би јој ко дао и сва блага овога света — опет би јој било мало да зајазни жеђ доброчинства. Светитељ је слушао, како она често говори, да би радо (само кад би се то смело) дала и себе и своју децу у залог, тек само да одкупи хришћанина из ропства и да пружи нужну помоћ беднима. За подобну љубав наспрам бедних, св. Григорије назвао је своју сестру Хоргоњу — оком слепих, ногом хромих, мајком сиротиње. Две Меланије (богате Римљанке) раздадоше на подобне цели своје огромно богатство, које је течено вековима. Анастасија — узор доброчинства, Олимпијада, Евпраксија царевна и многе друге имућне и богате жене, саме постадоше бедне из за љубави наспрам млађе браће Христове.

Да, стари хришћани и хришћанке тако се живо заузимаху за потлачену и бедну своју браћу по Христу, је се у строгом смислу може рећи да међу њима готово и небијаше бедних; јер је сваки гледао на своје имање, као на дар божији, које је он

дужан да употреби не на своју само корист, већ и на корист својих ближњих.

Па зар данас кад нас иста дужност позива, кад се тако исто као и у време незнабоштва, па ако још и не горе, чује јаук и писка потлачене, по гудурама и туђинству расејане наше браће вапијуће за подпору и помоћ, (и то чак у 19-том веку који се тако преузноси својим хуманитетом и својом хришћанском цивилизацијом), — зар данас, велимо, да се ненађе Кипријана, Јована, блажених Нонна, Анастасија, Меланија? О не — не! Слово Златоуста нашега времена захорило се. Оно куца на дверима срдаца хришћанских и вапије за помоћ страдајућој браћи нашој у Босни и Херцеговини. И ми верујемо да ће ово слово, *као по све слово истинског српског златоуста*, бити слово живо и дејствено и изазвати у свом хришћанском свету поборнике милостиње и пожртвовања, тек желити је само да глас његов допре до ушију и грађанина и ратара и да у овоме највише предњачи свештеник, који и по самом свом позиву а и по положају свом у друштву, може по највише томе припомоћи.

Напоследку неможемо а да једним примером не обележимо, како су плодотворни таквог рода позиви од стране нашег архипастира и како налазе одзива и саучешћа у срцима хришћанским. Кад се јави пре неколико година глас нашег архипастира, да се купе придони на обновљење цркве Ружице у граду београдском, која такође азијатско-варварском силом беше порушена и разграбљена и захтеваше мало веће жртве за обновљење своје, то се са свих крајева Србије појавише патриотке мајке српске и скупљањем добровољне милостиње допринеше, те је данас св. наша црква Ружица дивно обновљена и накићена. У протоколу цркве Ружице стоји записано, да су скупиле и преко Архипастира нашег оправиле на помоћ цркви Ружици знатне прилоге само ове добротворке: г. г. Персида Мариновић, Даница Христић, Софија Гарашанин, и Софија Пајка Илијић из шабца, којих имена са захвалношћу бележимо.

Да ли је апостол Петар кадгод био и живео у Риму.

(СПОР ИЗМЕЂУ КАТОЛИЧКИХ СВЕШТЕНИКА И ПАСТОРА ЕВАНГЕЛИЧКЕ ВЕРОИСПОВЕДИ
9 и 10 ФЕБРУАРА 1872 Г. У РИМУ.)

(НАСТАВАК).

Као што ви не можете захтевати да ја одричем, да је Павле био у Коринту, у Атини, у Тесалонику, у Македонији и у Риму, јер ја о свему томе читам у Библији, тако исто не можете захтевати ни то, да ја верујем, да је Петар живео у Риму, с тога, што тога нема у Библији, и што нико између Богом задахнутих писаца није ништа о томе ни говорио ни писао. Ево, дакле, почему ја говорим и твр-

дим, да Библија садржи у себи не само то, што ви називате одричућим доказом ћутања, него и позитиван доказ о томе, да Петар није живео у Риму. Ја и опет велим, да сам начин Петрова распећа мене подсећа на Вавилон, на овај центар израиљскога раселења, где је његово апостолство, што је нарочито њему препоручено, задржало га до последњих дана његова живота. Петар није био у Риму, не с тога, што он тамо није могао бити, него, велим, с тога, што му је Дух божији забрањивао тамо ићи, јер је њему дато било нарочито-специјално опредељење: да проповеда јеванђеље обрезанима.

Што се тиче библијскога доказа о томе, да Петар није био у Риму, ја морам да одговорим на неке приметбе мојих научених противника односно хронологије, а нарочито посланице из Вавилона.

Да почнем од хронологије. Мој високоучени противник у првој речи је казао, да је хронологија још тамна и неистинита. Ја допуштам, да у њој има много несавршенства; допуштам да ћемо принуђени бити, можда, још корачати по мраку и неизвесности; допуштам, да је то један од оних предмета, који је Бог оставио људима да га разреше, почем, или због карактера причајућих се догађаја, или самих писаца, ми не видимо, да се они, ни у Новом завету уопште, нити пак у јеванђељу понаособ, занимају хронологијом. Према оваким приликама пада обавеза на оне људе, који се посвећују на овака ислеђења и који траже истину, па ма они ком реду припадали, да се старају доћи до најближих цифара хронологије (ми овде говоримо само о Новом Завету), јер се само тако може доћи до закључака, који би се слагали са Библијом.

Синоћ је, између осталог, било примећено, да је вештина: срањивати бројеве библијске хронологије — дотле несавршена, да до данас још није могуће одредити време доласка Павлова у Рим. Молим за извинење. Време доласка Павлова у Рим било је у 61 години и опредељује се (довољно) тачним бројем. Кад људи тачно знају годину, онда се они уподобљавају Архимеду, који би, кад би имао тачку ослонца, подигао целу земљину куглу својом полугом. У садањем случају вероватан је догађај долазак губернатора Порција Феста, који је био у 61 години, а те исте године и Павле је послат био у Рим као сужањ. Ја мислим да је година тога догађаја несумњива. Но можда ће ми когод рећи, да та година није подицуо вероватна и да се сумња, да је Пор-

ције дошао баш те године. На ово ћу ја да учиним малу приметбу, а то је, да је та година савршено вероватна, т. ј. да је Павле дошао у Рим исте године, кад је Порције дошао у Јудеју, и она је нама позната из историје света, а тако исто и из конзулских и императорских аката. Ако пак ви ни тиме нисте задовољни, онда ћу ја да употребим јучерашњи доказ мојега високог ученог противника Фабијани, који је говорио да је услед нових проналазака он нашао хронологичке бројеве, који су толико завртели умове неких, за Библију неповољних, научара, да су они узвикнули: „ваши нови проналасци потиру сву библијску хронологију.“ Ја сам већ казао мојем велеважном противнику, да се ја тога не бојим а уверен сам, да се и он сам тога не боји, јер је Библија у стању да издржи сваки, ма каки он био, нападај и увек ће да триумфра.

Но, ја ведим, кад сте ви посредством нових проналазака могли наћи сасвим тачне бројеве и, на основу истих, одредити вашу хронологију, ваљда ће се, посредством нових проналазака, доћи до ма каквог споменика или камена, који ће нам још јаче и сигурније осведочити, да је Порције те и те године дошао у Јудеју као губернатор. У Библији се налазе свакојако довољни јасни хронологички подаци, и мишљење оних, који тврде, да је у овом одношају, тобож, све тамно, излази лажно. Ми дакле, имамо излазну тачку, а знамо, да идући од онога, што је извесно, није тако тешко доћи и до онога, што је неизвесно.

И овим се не завршују сви тачни бројеви, јер ми налазимо у Библији и друге тако исто позитивне бројеве, као: први Павлов долазак у Јерусалим на три године после његова преласка у хришћанство, а тако исто и његов други долазак у Јерусалим на сабор на 14 година доцније.

Ја се умало нисам престрашио јуче, кад сам чуо, да нам атеисти и рационалисти могу приметити, да ми имамо само једног истинитог сведока апостола Павла. Милостива господе! Кад ја имам у рукама Богом задахнутога писца, и кад ми тај писац прича о позитивном факту, — о факту, који се лично њега тиче, онда се ја нећу страшити ни десет милијуна атеиста и рационалиста. Они нису кадри да потру таку силу као што је Богом задахнути писац.

Дакле, ја се са Павлом потпуно задовољавам; и кад ја имам у рукама сведочанство од Павла, који ми даје два сигурна броја, онда ја идем напред и говорим: дошли смо до извесне величине,

доћи ћемо и до неизвесне. Ако се може одбацити овај разлог, онда ће свако изучавање хронологије постати немогућно.

Ово спорно питање, дакле, зависи од времена, кад је апостол Павле примио хришћанство. Ја ћу у овом одношају рећи својим наученим противницима, да нећу подлећи никаком мишљењу, које је противно мојем убеђењу, па ма да би то мишљење исказао и Елендорф, кога хронологију ја одбацујем, нарочито на том основу, што он говори да је смрт св. Стевана била у исто време, кад су била и доцнија гонења против хришћана. У осталом разлика ће бити незнатна, нити ће моћи изменити велике начрте главних линија библијске историје. Може се позитивно рећи, да је св. Стеван убијен камењем у време владања Тиверијева, док међутим гонење против хришћана не може се рачунати у то време, и ја тако мислим с тога, што је гонење противно било карактеру Тиверијеву, који није допустио ни она гонења, о којима су га молли сенатори, који су желели да изгнају хришћане из Рима. У време владања Тиверијева Стефан је заиста могао бити лишен живота, као што је лишен био живота и Ис. Христос по наговору Јудејаца, који су и једног и другог кривили у богохулству и радили, односно последњег, да Пилат пристане на њихово захтевање на основу малог зрачка аутономије, што су је добили од Римљана. Ја и опет велим, да је се смрт Стефанова могла догодити у време Тиверија, али се није могло догодити гонење, које је било доцније у време Калигуле. Ако је пак гонење жешће било у време Калигуле, ја немогу допустити, да је се Стефанова смрт догодила у време владања његова, и за оваки свој разлог налазим основа у библијском тексту, из кога видим, да је у време смрти Стефанове Павле, тада још као дечак, чувао хаљине оних, који су Стефана убијали камењем. Павле тада још није био дошао до таког узраста, кад би имао права да носи горњу хаљину — тогу, — он је, дакле, био непунолетан. Па с тога се мора допустити нека диференција у времену, између смрти Стефанове, која се догодила у времену Павлова непунолетства, и гонења која су била кад је Павле већ био пунолетан, а то се види отуда, што је имао сведочанство од првосвећеника, којим му се поверавало главно распоређивање у гонењу, што, без сумње, не би могло бити, да он тада није био пунолетан. Ви видите, дакле, како се посредством хронологије и помоћу неких побројавања, излазећи од извеснога, може доћи до неизвеснога. И опет велим, да хронологија, као што је то и јуче унеколико доказано било, нас доводи до такога закључка: да апостол Петар није бивао у Риму.

Ja ^{RS}повторavam takođe i to, da ovde nije spor ni o vremenu, ni o udobnosti putovanja, pocem je Petar mogao imati i dovoljno vremena i nužne udobnosti radi putovanja. Ja govorim i tvrdim samo o tome, da Petar nije bio u Rimu. Hronologija nam daje nekoliko brojeva, kojima se dokazuje, da Petar nije bio u Rimu.

Прелазећи од хронологије к нарочитом позиву, ја не само допуштам, него и безусловно тврдим мишљење првог мојега високоученог противника о томе, да тај позив не треба ограничавати, и да смо ми дужни држати се дивног и мудрог правила самога Ис. Христа, који је говорио: „ово јеванђеље ће се огласити најпре у Јерусалиму, после у Јудеји, затим у Самарији, и најпослед по целој земљи,“ а то се може објаснити овако: ми ћемо најпре расправити код своје куће, затим са растуеним израелским народом, па тек после с незнабошцима.

Дакле, ја допуштам да је Петар био апостол како незнабошцима, тако и јеврејима, на том устом основу, као што је и Павле био апостол и јеврејима и незнабошцима, и о томе ми нећемо ни спорити; но ја се држим специјалне поруке, што су је добила ова два апостола, зауставићу се овде само на поруци Петровој, с тога, што управо о њему иде спор. Јуче је исказана била мисао, да у ономе, што је речено у посланици Галаћанима, ми морамо да видимо пријатељски међу апостолима пристанак, или, као што сад говорим, компромис. Не, господо, овде није ни пристанак, ни компромис, него специјална порука, дата од самог Бога. Па баш и кад би допустили да је међу њима био узајаман пристанак, онда се мора мислити, да су они поштовали и чували закључени међу собом услов. Ја се држим специјалне поруке, имајући у виду ове речи из посланице Павлове Галаћанина: „а напротив, кад су видели, да је мени препоручено код необрезаних, као што је Петру код обрезаних (јер онај који је помагао Петру у апостолству код обрезаних, помагао је и мени код незнабожаца;) и кад су дознали за благодет, што ми је дата, Јаков и Киџа и Јован, који су сматрани као стубови, пружили су мени и Варнави руку дружбе, да ми илемо к незнабошцима, а они к обрезанима.“ Овде, дакле, није пристанак, него признање с њихове стране да је Павле имао у себи божију благодет, која му је препоручила проповедње јеванђеља код необрезаних и незнабожаца, т. ј. позив од самог Бога; и у таком случају, господо, да би се могао извршити таки позив (сивоћ је мој добар и одличан противник примећивао, да је Петар био више наклоњен јудејцима), а држим да је Петар

са своје стране дужан до извесне мере да се занима готово искључиво са јудејцима, јер је он, по речима Амвросија, добио многострано првенство, првенство вере и првенство беседе међу јеврејима на дан силаска св. Духа, њему је заиста подарено првенство, што му је од Бога обећано, јер на тај исти дан Петар је био први проповедник Јеванђеља у Јерусалиму. У исто време и уједно са првенством беседе Бог је подарио Петру и првенство рада, јер, као што је већ био први проповедник јеванђеља код ћесаријских незнабожаца, он је и крстио првога између њих, и тим самим дао нам је право да се гордимо тиме, што је тај први незнабожац хришћанин био не само италијанац, него и римљанин из породице Корнелија.

Петар је имао првенство и на јерусалимском сабору у питању о обрезашу, и морао је да иде у Антиохију ради проповедања јеврејима, који су се тамо находили.

Нама су јуче учинили питање: но ако је се Петар у толикој мери занимао јеврејима, он је онда морао бити и у Риму, где су такође живели јевреји. На ово ја одговорим: али шта ће да ради сиромах Петар? Ако је он морао да буде свуда, где су живели јевреји, он би онда морао да обиђе цео свет, почем су јевреји и тада растурени били по целом свету и Павле их је находио свуда, где је он бивао. Ако је тако, онда је, по вашем мишљењу, Петар морао да иде узастопце за Павлом, те да тако проповеда свуда растуреним јеврејима.

Но он је морао, веле неки, нарочито да походи Рим због моћности тамошњих јевреја. Ја одговарам: Јевреји ни с које стране нису били тако моћни у Риму, као што су били моћни у Александрији, где су они имали и власт и уплив, не узимајући у рачун њихов научан значај у вароши, где су они основали своју познату академију, из које је изишао превод седамдесет толковника. Но зар је он због тога био у Александрији? Не, није био. Дакле у моћности римских јевреја ја још не видим основа за то, да би Петар морао бити у Риму.

Ја молим мојега доброг и ученог противника да извиниће, што је он, преузносећи Цицерона, који и мене доводи до усхићења, тврдио, да је моћност јевреја принудила га да говори полугласно. Ако се овде разуме могућност новчана, онда се и ја с тим слажем; но они нису били моћни ни по броју, нити пак по друштвеном положају, јер, не мотрећи на то, што Рим у време Клавдија и Нерона још није био таки, каки је постао у време Трајана, — ми

ипак, тврдо знамо из списка сувремених преца, да број тадашњих јевреја није био већи од пет или шест хиљада. Ви ћете сигурно признати, да пет или шест хиљада јевреја, између пет милијуна римљана, чине веома ништаван разломак. Према оваким приликама не може се тврдити, да је Петар дошао у Рим да проповеда јеванђеље јеврејима, јер је Петар морао ићи тамо, где су јевреји били знатни, не по богатству и друштвеном положају свом, него по броју, као што је то и било у халдејским пределима, куда је њега позивало његово апостолство међу растурену наству израиљевога дома. Јудејци су били многобројни у вавилонским пределима, једно због скорашњег досељења, а друго и с тога, што се велики број њих није вратио после вавилонскога плена. Флавије и Страбон уверавају да их је тамо било *тма тмуца*, и по њиховом набрајању, број јевреја само у центру Азије, т. ј. у вавилонским пределима, износио је до четири милијуна. Оставите дакле, драга господо, Петра у правом месту његовога апостолства — у Вавилонији.

(НАСТАВИТЕ СЕ).

ЈАВНА ҚОРЕСПОНДЕНЦИЈА.

Г.Г. Протојерима и свештено-намесницима окружним.

Господо и браћо! Ви сте на распис конзисторија, које су одобриле да свака црква у отачаству нашем може држати и плаћати наш лист, оправиди списак подручних вам цркава и манастира, препоручивши уредништву овом, да лист шаље а ви да ћете у своје време новце прикупити и уредништву овом оправити које на жалост ни до данас, кад ево већ у једанајести месец од године ступамо, учинили нисте. Имајте на уму, да сте *ви* вашим захтевом, коме је се уредништво ово одазвазо и лист свој по наредби вашој слало, дужни и одговорни новчано за сваку цркву у списку вашем именовану, и даће уредништво од вас лично наплату тражити ако се непобринете, да до конца месеца новембра од цркава и манастира новце прикупите и пошаљете.

По себи се разуме, да се ова напомена пеодноси на г.г. протојереје: Шабаског, Књажевачког, Ђуписког, Краинског, и на г.г. Намеснике Убског и Вранићког, јер су ови за доста својој дужности по овом предмету одговорили, које бележимо са захвалношћу.

Уредниш. „Сиона.“